

Szente Zoltán

MAGYARORSZÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS HADBA LÉPÉSÉNEK ALKOTMÁNYOSSÁGÁRÓL

Bevezetés

Jóllehet Magyarország második világháborúba való belépésének körülményeit a hazai történeti szakirodalom az elmúlt évtizedekben igen alaposan feldolgozta, néhány fontos esemény – így mindenekelőtt az, hogy a *casus belli*t jelentő 1941. június 26-i kassai bombázást ki és milyen célból hajtotta végre – háttere máig nem ismert, illetve egyes kérdésekről – mint például a „Magyarország háborúba sodrásáért” való személyi felelősség megosztásáról – jelentős véleménykülönbségek vannak.¹ Úgy tűnik azonban, hogy a hadba lépés törvényességének megítélése nem tartozik a vitatott pontok közé. Az elmúlt két-három évtizedben a magyar történészek között széles körű konszenzus alakult ki arról, hogy bár annak tragikus következményei lettek az ország későbbi sorsára nézve, az ország hadviselő félé válása – eltekintve néhány kisebb jelentőségű körülménytől – a magyar törvényeknek megfelelően, alkotmányos módon történt.

Ez azonban nem volt mindig így. A háború befejeződése után többeket – elsősorban is Bárdossy László volt miniszterelnököt – részben éppen azzal a váddal vontak felelősségre, hogy törvénytelen módon járultak hozzá az ország háborúba sodródásához. A következő évtizedekben a hazai történettudományban is uralkodó volt az a vélemény, hogy az ország politikai és katonai vezetése törvénytelenül vitte háborúba az országot 1941-ben.

---

¹ A történészi és jogászi közbeszédbe „a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről” szóló 1945. évi VII. törvénycikk hozta be a Magyarország „háborúba sodrásának” kifejezését, amit a törvény – meghatározott körülmények között – háborús bűnnek minősített.

A kérdés a Hóman-per perújítási eljárása, illetve az azzal kapcsolatban kialakult viták kapcsán az utóbbi időben ismét némi figyelmet kapott. A hadba lépés alkotmányosságának értékelése azonban – meglepő módon – a mai napig nem vált részletes vizsgálat tárgyává.

Mindezek alapján ideje Magyarországra hadba lépésének körülményeit abból a szempontból is megvizsgálni, hogy az mennyiben felelt meg az akkori-ban érvényesnek tekintett történeti alkotmány feltételeinek, illetve a korabeli jogi – mindenekelőtt alkotmányjogi és nemzetközi jogi – követelményeknek. Ebben az írásban erre teszek kísérletet. Az alábbiakban először azt tekintem át, hogy a hadviseléssel kapcsolatos jogköröket hogyan határozta meg a magyar történeti alkotmány, különös tekintettel az 1941-ben hatályos jogi helyzetre, valamint a vonatkozó nemzetközi jogi szabályokra. Ezt követően a 2. részben Magyarország háborúba lépésének körülményeit vizsgálom meg. Ennek során csak azokkal az esetekkel foglalkozom, amelyek a második világháború idején történtek, s tényleges hadműveletekkel jártak.² Ezek tekintetében is csak azokat az eseményeket veszem szemügyre, amelyek a hadba lépés jogszerűségének megítélése szempontjából relevánsak lehetnek, vagyis azokat a körülményeket, amelyek a hadügyek tekintetében jogkörrel rendelkező tisztségviselők és szervek közreműködésére vonatkoznak. Magyarország 1941-es második világháborús hadba lépésének különböző stációi voltak, amelyek alkotmányjogi szempontból megítélhetők. Ezért külön vizsgálom az áprilisi délvidéki bevonulást, a Szovjetunióval szembeni júniusi hadba lépést, illetve a Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal decemberben beállott hadiállapot körülményeit. Végül a 3. részben mindezek jogi értékeléséről lesz szó, amelynek során igyekszem megvizsgálni a legfontosabb pro és kontra érveket, s választ adni arra a kérdésre, hogy Magyarország „háborúba sodródása” vajon az alkotmányos szabályoknak megfelelően történt-e.

A tanulmányban nem törekszem új történeti tények bemutatására, vagy az ismert események újfajta történeti vagy politikai értelmezésére, célom, hogy a hadba lépés eddig feltárt körülményeit alkotmányjogi szempontból értékeljem.

---

² Így nem foglalkozom Kárpátalja 1939. márciusi megszállásával, ami hadüzenet nélkül, a terület visszacsatolása érdekében történt, valamint Románia megtámadásának tervével 1940 augusztusában, amelyre ugyancsak hadüzenet nélkül, Horthy hadparancsa alapján került volna sor. Ez a katonai akció végül a német kormány ellenzése miatt megghiúsult. Lásd *Dombrády Lóránd: A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Bp. 1990. 134.

A hadviselés szabályai 1941-ben

A hadüzenet és békekötés joga a magyar történeti alkotmányban

A magyar történeti alkotmány szerint a hadügyek mindig is az uralkodó felségjogai közé tartoztak.³ A király volt a legfőbb hadúr, azzal, hogy a hadüzenet és a békekötés tekintetében az Országgyűlésnek a késő középkor óta fontos közreműködői jogosítványai voltak. Az uralkodó volt a hadsereg főparancsnoka, a háborúzás joga azonban már az Aranybulla óta korlátozott volt, amennyiben annak 7. cikke kimondta, hogy a nemesek nem kötelesek hadba vonulni a király oldalán, ha az „[...] az országon kívül akarna hadakozni”, kivéve, ha a király maga fizeti ennek költségeit. Ez azonban nem vonatkozott a védekező háborúra, vagyis ha az országot idegen támadás érte, minden nemes köteles volt a király zászlaja alatt, saját költségén részt venni a háborúban. Ezt a kötelezettséget erősítette meg az a Zsigmond király idejében, 1435-ben hozott törvény is, amely a főpapi és a nemesi bandériumokat a király parancsnoksága alá rendelte, ha a külső támadást az uralkodói (akkoriban császári) haderő egymaga nem volt képes elhárítani.⁴ Háború esetén a király – és csak ő – hívhatta hadba a bandériumokat, s ha szükséges volt, az országlakosok egész közösségét.⁵ Várat és erődítményeket csak a király jóváhagyásával lehetett építeni,⁶ a zsoldosok a királynak tartoztak esküt tenni.⁷ Ugyanakkor arra is volt példa, hogy az Országgyűlés megtiltotta a királynak a nemesi felkelés meghirdetését – azaz a nemesi bandériumok hadba szólítását – „[...] az ország határain és szélein túl”,⁸ a török háborúk idején pedig a hadba lépés nemesi kötelezettségeit is részletesen szabályozta, illetve a zsoldosok felfogadását az Országgyűlés jóváhagyásához kötötte.⁹ Az idegen (Habsburg-házi) uralkodókra való tekintettel a 16. századtól kezdve számos törvény igyekezett fenntartani vagy megerősíteni a magyar korona hadviseléssel kapcsolatos jogait, így például annak megakadályozásával, hogy idegen hadsereget Magyarországra hívjanak az Országgyűlés beleegyezése nélkül, vagy annak biztosításával, hogy a magyar katonákat ne lehessen az ország szokásaival ellentétes módon esküre kényszeríteni, illetve hogy a hadsereg magyar kapitányok és törvények irányítása alatt álljon, és a nádortól függjön.

³ *Korbuly Imre*: Magyarország közjoga illetőleg a magyar államjog rendszere kapcsolatban az ország közigazgatási szervezetével. Bp. 1877. 362.

⁴ 1435. évi I. tc.

⁵ 1498. évi XVIII. tc.

⁶ 1514. évi LVII. tc.

⁷ 1609. évi XIV. tc.

⁸ 1439. évi III. tc.

⁹ Lásd például az 1454. évi erre vonatkozó törvénycikkeket, valamint a 16. század számos, a kérdésre vonatkozó törvényét.

Magyarországon az 1715. évi VIII. tc. rendelkezett az állandó hadsereg létrehozásáról, mivel ekkorra bizonyossá vált, hogy csakis hagyományos módon, vagyis a nemesi felkeléssel, illetve a banderiális csapatokkal nem lehet megvédeni az országot. Ez a törvény azért is érdekes, mert arról is rendelkezett, hogy ha „[...] a véletlen ellenséges betörésnek rendkívüli esete merülne fel, vagy a változó s előre nem látható rögtönös háború tekintete az ilyen fontos ügy tárgyalásának rendes módozatát s alakját nem engedné”, akkor az ország karait és rendjeit össze kell hívni, hogy utólag megvizsgálják „[...] az ily véletlen szükség okát”.

Az állandó hadsereg fenntartása újabb jogköröket teremtett, amelyek közül a katonai, illetve igazgatási típusú (vagyis a hadsereg „belszervezetére”, illetve „vezényletére” vonatkozó) hatáskörök uralkodói felségjognak számítottak, míg az újonccsallítás módjának, feltételeinek és költségeinek meghatározása az Országgyűlés döntésétől függött. A hadsereg külföldi alkalmazásáról 1526 óta valójában a Habsburg császár döntött, ahogy a teljesen önálló magyar államiság is csak papíron, főleg az Országgyűlés törvényeiben létezett.¹⁰ Az 1723. évi *Pragmatica Sanctio* ebben semmilyen változást nem hozott, mert bár a későbbiekben Magyarországon e törvényeket gyakran a Habsburg Birodalom többi államával és tartományával való „kölcsonös védelmi szövetségnek” tekintették, azok egyáltalán nem foglalkoztak a hadüzenet és a békekötés kérdésével.

Az 1848-as forradalom ezen a téren is alapvető változásokat eredményezett; a „független magyar felelős kormány” létrehozása ugyanis azzal járt, hogy az uralkodó a végrehajtó hatalmat – s ennek részeként a hadügyeket – a kormányon keresztül gyakorolhatta, s bármely aktusa csak a magyar „minisztérium” valamely tagjának ellenjegyzésével volt érvényes. Az 1848. évi III. tc. 8. §-a külön is kimondta, hogy a „[...] magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását [...] Ő Felsége fogja, a [...] királyi személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett elhatározni.”

A forradalom és szabadságharc bukását követő közjogi provizórium után, a kiegyezés közjogi feltételeiről szóló 1867. évi XII. tc. „[...] a *pragmatica sanctio*-ból folyó közös és együttes védelemre” hivatkozva mondta ki, hogy „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezetre vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.” A hadsereg irányítási jogainak gyakorlása ilyenformán tehát kikerült a magyar Országgyűlés ellenőrzése alól. Ugyanakkor a törvény az Országgyűlés számára tartotta fenn – a Monarchia közös hadseregéhez való magyar hozzájárulás tekintetében – az újoncmegajánlást, a szolgálati idő meghatározását, a katonaság elhelyezését és

¹⁰ 1741-ben például az Országgyűlés ugyan törvényben rendelt el általános felkelést, az osztrák örökös tartományok és a bajor választófejedelem (továbbá „a király és ország más ellenségei”) közti fegyveres konfliktushoz azonban Magyarországnak semmi köze nem volt. Lásd az 1741. évi LXIII. tc. felhatalmazását.

élelmezését illető intézkedéseket, valamint néhány egyéb döntés meghozatalát. A gyakorlatban az Országgyűlés a tízévente megújítandó ún. véderőtörvények, az évenkénti újoncmegajánlás, illetve a közös hadügy költségvetésének elfogadásán keresztül gyakorolhatott befolyást a hadügyekre.¹¹

Témánk szempontjából figyelemre méltó továbbá az 1868-ban elfogadott törvény a honvédségről, amely kivételesen megengedte a honvédség alkalmazását a magyar korona országain kívül is azzal, hogy ehhez „[...] mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges”, kivéve, ha az Országgyűlés nem ülésezik és a parlamenti jóváhagyás késlekedéséből „veszély származhatnék”, mert ilyen esetben a honvédség országhatáron túli bevetését az uralkodó is engedélyezheti a kormány felelőssége, és az Országgyűlés utólagos jóváhagyása mellett.¹² Az 1886. évi XX. tc. a népfölkelés – lényegét tekintve a háború esetére előírt általános hadkötelezettség – szabályait állapította meg. A népfölkelésre a király adhatott parancsot a Minisztertanács meghallgatása után és a honvédelmi miniszter útján, „[...] fenyegető vagy kitört háború esetében annak tartamára és azon mérvben”, ahogyan azt „[...] a honvédelem érdekei megkövetelik.” A törvény 5. §-a szerint a „[...] népfölkelés rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges”. E szabály alól is volt azonban kivétel, ugyanis ha az Országgyűlés nem ülésezett, és „a halasztásból veszély származhatnék”, a kormány felelősségének fenntartásával, s az Országgyűlés „[...] legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett” a népfölkelést a király is elrendelhet. Az első világháború alatt a korábbi rendelkezéseket az aktuális háborús igényekhez igazították, de a hadviselés alapvető szabályai nem változtak meg.¹³

A honvédségre vonatkozó 1868-as szabályozást 1912-ben változtatták meg. Eszerint a honvédség feladata háború idején a „közös haderő támogatása” és a „belvédelem” volt. A hadsereg alkalmazása „[...] kivételesen a magyar szent korona országain kívül is alkalmazható” volt, „[...] de ehhez mindannyiszor az országgyűlés hozzájárulása” kellett, arra az esetre pedig, ha az Országgyűlés nem ülésezett, a törvény a korábbi szabályt ismételte meg, azaz a király maga is elrendelhetette azt a kormány felelősségének fenntartása és a parlament utólagos jóváhagyása mellett.¹⁴

A háborúra és a békekötésre 1941-ben hatályos alkotmányos szabályok az első világháború, illetve az 1918–1919-es forradalmak után, 1920-ban jöttek létre. Az „alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának

¹¹ *Szente Zoltán*: Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után 1867–1918. Bp. 2011. 222–223.

¹² 1868. évi XLI. tc. 3. §.

¹³ Lásd például az 1915. évi II. tc.-t a népfölkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikknek a jelen háború tartamára szóló módosítása és kiegészítése tárgyában.

¹⁴ 1912. évi XXXI. tc. (1)-(2) bek.

ideiglenes rendezéséről” szóló törvény szerint az ország védelmére és a belső rend és biztonság fenntartásában való közreműködés céljából „nemzeti hadsereget” kell felállítani.¹⁵ Mint ismert, az új közzogi rendszerben az államfői jogokat ideiglenesen, a trón betöltéséig a kormányzó látta el, aki a végrehajtó hatalmat, „[...] ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is”, a kormány útján gyakorolta. A szabályozás alapvetően a kiegyezés kori modellt követte, úgy rendelkezve, hogy a hadsereg „vezérletére, vezényletére és belső szervezésére” vonatkozó intézkedésekhez nem kívánt miniszteri ellenjegyzést. A törvény előírta továbbá, hogy a „Hadüzenethez vagy a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazásához és békekötéshez a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges”, ám nem határozta meg, hogy mi a különbség a hadüzenet és a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazása között.¹⁶ A megkülönböztetés meglepő, hiszen időközben megszűnt az egykori Monarchia közös hadserege és „idegen” uralkodó sem volt már, így nem világos, hogy mi volt a célja annak, hogy továbbra is fenntartották a hadsereg határon túli alkalmazásának lehetőségét a hadüzenettel indítható háborún kívül (a védekező háború értelemszerűen nem jöhetett szóba, hiszen akkor a hadsereg bevetését nyilvánvalóan nem korlátozták volna a határon túlra). Elképzelhető, hogy a sietős törvényalkotás során csupán követték a korábbi szabályozást, anélkül, hogy azt az új közzogi helyzet alapján újragondolták volna. Ugyanakkor felvethető, hogy a katonaság külföldi alkalmazásának lehetőségét az olyan katonai műveletekre akarták fenntartani, amelyek nem feltétlenül jártak háborúval, vagy a céljuk épp a háború megakadályozása volt. Így szóba jöhetett az országot ért fegyveres incidensek megtorlása, vagy egy fenyegető támadás elhárítása megelőző csapással. Ezt az értelmezést erősíti, hogy a törvényt néhány hónap múlva, 1920 augusztusában azzal egészítették ki, hogy *„Közvetlen fenyegető veszély esetében azonban a kormányzó a magyar összminisztérium felelőssége és a nemzetgyűlésnek késedelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazását elrendelheti.”*¹⁷ A törvénymódosítás indokolása csupán a közzogi hagyományokra utalt, illetve a „közvetlen fenyegető veszély esetében” adható olyan „intézkedés” lehetőségére, amelynek „[...] idejében való alkalmazásától a nemzet vitális érdeke és biztonsága függhet”, s amely nem tűr késedelmet.¹⁸

A hadviselésre vonatkozó szabályokat nem érintette a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról 1937-ben hozott törvény,¹⁹ sem pedig a honvédségről szóló 1939. évi II. törvény, amely meghatározta a honvédség feladatait, szervezeti rendjét, főbb működési szabályait, és a honvédelmi

¹⁵ 1920. évi I. tc.

¹⁶ Sem a törvényjavaslat indokolása, sem a Nemzetgyűlés közzogi bizottságának jelentése, sem a javaslat országgyűlési vitája nem tette világossá a két intézmény közti különbséget.

¹⁷ 1920. évi XVII. tc. 2. §.

¹⁸ Nemzetgyűlési irományok, 1920–1923. II. 344–345.

¹⁹ 1937. évi XIX. tc.

érdekek összehangolására létrehozta a Legfelső Honvédelmi Tanácsot, amelynek a kormány tagjain kívül a honvédség főparancsnoka (ez a tisztség 1941-ben már nem volt betöltve) és a (honvéd)vezérkar főnöke voltak a tagjai azzal, hogy az államfő – ha akart – részt vehetett, sőt elnökölhettek a Tanács ülésin.²⁰

A hadviselésre vonatkozó nemzetközi jog

A hadviselés egyes szabályainak rendezésére a 19. század óta voltak kísérletek a nemzetközi jogban.²¹ A háborúra vonatkozó átfogó szabályozás azonban csupán az 1899-ben és 1907-ben rendezett két hágai konferencia eredményeként született meg.²² Az összesen 12 egyezmény közül, amelyeknek Magyarország is részese volt, illetve amelyeket ratifikált,²³ számunkra elsősorban az 1907. évi konferencia III. egyezménye fontos, amely „az ellenségeskedések megkezdéséről” szól, s úgy rendelkezett, hogy az aláíró országok között nem kezdődhetnek „ellenségeskedések” „[...] előzetes és minden kétséget kizáró értesítés nélkül.” A nemzetközi viszályok békés elintézéséről szóló I. egyezmény továbbá hosszas egyeztetési eljárást írt elő a felek között a háború megelőzése érdekében.

Az első világháború utáni párizsi békekonferencián hozták létre a Nemzetek Szövetségét, amelynek ún. Egyességokmányát 1919. június 28-án fogadták el. Ebben a tagállamok a csatlakozással kötelezettséget vállaltak a háború elkerülésére, valamint arra, hogy a háború megkezdése előtt alávetik magukat egy előzetes (legalább három hónapig tartó) egyeztetési eljárásnak.²⁴

Témánk szempontjából fontos a trianoni szerződés 104. cikke 3. pontjának azon előírása, amely szerint „A magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén való fenntartására és határrendőr-szolgálatra szabad alkalmazni”. Ez ugyanis nem csupán a háború kezdeményezését, azaz a hadüzenetet, hanem a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazását is kizárta²⁵ – legalábbis elvileg, hiszen az időben valamivel korábban született 1920. évi magyar törvényalkotás, amely nem felelt meg ezeknek a tilalmaknak, a szerződés becikkelyezése után is változatlan tartalommal hatályban maradt.

---

²⁰ 1939. évi II. tc. 3. § (1)-(3) bek.

²¹ Már 1864-ben Genfben is elfogadtak egy nemzetközi egyezményt a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek helyzetének javításáról.

²² Egy harmadik konferencia megtartását is tervezték, de arra – paradox módon – az első világháború miatt nem került sor.

²³ A két nemzetközi békekonferencián elfogadott egyezményeket és nyilatkozatokat az 1913. évi XLIII. tc. cikkelyezte be a magyar jogrendszerbe.

²⁴ Az Alapokmányt a trianoni szerződést is kihirdető 1921. évi XXXIII. tc. hirdette ki.

²⁵ Pontosan e rendelkezések betartásának garantálása miatt vélte úgy a nemzetközi jogász Buza László, hogy az Országgyűlés előzetes jóváhagyásának követelményétől „nehéz lenne eltekinteni”. *Buza László: A kormányzói jogkör kiterjesztése. Jogállam 36. (1937) 114.*

Végül megemlíthető a Párizsban 1928 augusztusában elfogadott ún. Briand-Kellog-paktum, amelyhez a kor független államainak döntő többsége, 63 államból 59 csatlakozott.²⁶ Az egyezményben a részes államok elítélték a háborút, mint a nemzetközi viszályok elintézésének eszközét, s egyben „egymáshoz való viszonyukban” lemondtak arról „[...] mint a nemzeti politika eszközéről”.

A hadba lépés stációi 1941-ben

Ehelyütt nincs lehetőség Magyarország második világháborús hadba lépésének történeti kontextusban való vizsgálatára, de – tekintettel vizsgálatunk tárgyára – ez nem is szükséges. Az események megértése szempontjából mégis érdemes emlékeztetni arra, hogy Magyarországon a két világháború között a kormányzati politika egyik legfőbb célja a területi revízió, azaz az első világháború utáni trianoni békeszerződés által a történelmi Magyarországtól elcsatolt területek visszaszerzése, vagyis az országot megcsonkító „kényszerbéke” revíziója volt.²⁷ A területi revíziós igények érvényesítése leginkább a német és olasz nagyhatalmi törekvések keretei között volt várható, ezért a Magyar Királyság 1940 novemberében csatlakozott az ún. tengelyhatalmak (Németország, Olaszország és Japán) által 1940 szeptemberében kötött Háromhatalmi Egyezményhez,²⁸ amely tíz évre szóló nagyhatalmi politikai, illetve katonai szövetségi szerződés volt.²⁹ Ezzel Magyarország lényegében véve feladta semleges pozícióját,³⁰ hiszen egy – akkor még európai – háború hadviselőivel lépett szövetségre, s ennek

²⁶ Magyarország 1929 februárjában csatlakozott a szerződéshez, s azt az 1929. évi XXXVII. tc.-kel hirdette ki.

²⁷ Ez a külpolitikai irány egyébként ellentétes volt a trianoni szerződéssel, amelynek 74. cikke szerint Magyarország elismerte – egyebek között – a szomszédos államoknak a szerződés által megállapított határait, 75. cikke pedig kimondta, hogy Magyarország lemond minden olyan területi igényéről, amely az egykori Osztrák–Magyar Monarchia része volt, de a trianoni szerződés miatt az országhatáron kívülre került.

²⁸ Az egyezményt az 1941. I. tc. cikkelyezte be, és 1941. február 23-án hirdették ki.

²⁹ A Háromhatalmi Egyezmény aláírói megállapodtak abban, hogy elismerik egymás vezető szerepét (Németországit és Olaszországit Európában, illetve Japánét a „nagykeletázsiai térben”) az „új rend megteremtésénél”, továbbá kötelezték magukat arra, hogy katonai segítséget nyújtanak egymásnak, ha az érintett szerződő felet olyan állam támadja meg, amely a szerződés aláírásakor nem vett részt az európai háborúban, vagy a kínai–japán konfliktusban.

³⁰ A semlegesség iránti igényt a történeti irodalom Teleki Pálhoz köti, aki egy a washingtoni és a londoni magyar követhoz intézett 1941. március 3-i, sokat idézett feljegyzésében úgy fogalmazott, hogy „A magyar kormánynak fő feladata ebben az európai háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja. Mindenáron távol kell maradnia a konfliktusban való részvételtől.” Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. I–V. Összeáll.: Juhász Gyula. Bp. 1982. (a továbbiakban: DIMK) V. 893.

részeként háborús tevékenységhez köthető magatartást is tanúsított – még ha maga nem is vett részt közvetlenül katonai műveletekben 1941 tavaszáig.³¹

A délvidéki bevonulás – Jugoszlávia megtámadása

A Magyar Királyság 1940. december 12-én ún. „örökbarátsági szerződést” kötött déli szomszédjával, a Jugoszláv Királysággal. A szerződés két lényeges pontot tartalmazott. A felek egyrészt kimondták, hogy a két ország között „[...] állandó béke és örökös barátság fog fennállani”, továbbá megállapodtak abban is, hogy „[...] tanácskozni fognak mindazokban a kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik.” A szerződést – amelyet az 1941. évi II. tc. illesztett a magyar jogrendszerbe – megerősítő okiratok kicserélésére 1941. február 27-én került sor, így az ezen a napon lépett életbe.³²

Miután azonban Jugoszláviában puccsal olyan kormányváltásra került sor, amely sértette Németország külpolitikai érdekeit, illetve a Görögország, majd a Szovjetunió megtámadásával kapcsolatos katonai terveit, Hitler úgy döntött, hogy megtámadja és felszámolja a Jugoszláv Királyságot. A katonai agresszióhoz Magyarország közreműködését is kérte 1941. március 27-én egy a Sztójay Döme berlini magyar követen keresztül Horthy Miklósnak küldött üzenetében.³³ A magyar államfő pozitív válaszát Sztójay már másnap átadta Hitlernek, amelyben Horthy azt is jelezte, hogy a Magyarország és Jugoszlávia közti, csak nemrég kötött barátsági szerződés nem lehet akadály a magyar katonai részvétellel szemben, hiszen Magyarország abban is fenntartotta területi igényeit,³⁴ amelyeket a kormányzó ezúttal is megerősített.³⁵ Ugyanazon a napon (március 28-án) a

³¹ 1940 decemberében például Németország rendelkezésére bocsájtotta vasúthálózatát, amelyen keresztül Romániába és Bulgáriába szállították a Görögország (majd a Szovjetunió) elleni támadásban részt vevő német csapatokat.

³² DIMK V. 776–777.

³³ „A birodalmi kancellár a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának magas elhatározására bízva, illetőleg megfontolás tárgyává óhajtaná javasolni, hogy Ő Főméltósága megfelelő katonai intézkedéseket foganatosítson. E tekintetben különben a német hadvezetőség valószínűleg 24 órán belül érintkezésbe fog lépni a magyar hadvezetőséggel [...] Magyarország részére jugoszláv irányban a revízió órája ütni fog és pedig az esetben, ha arra kényszerülne, hogy Jugoszlávia ellen eljárjon.” – DIMK V. 966–967. Az üzenetben Hitler kifejezte, hogy „Magyarország revíziós igényeit teljes mérvben elismeri és pedig addig a határig, melyet Ő Főméltósága maga szab meg.” Uo.

³⁴ Ez nem teljesen felelt meg a valóságnak. Horthy itt az egyezmény 2. cikkére hivatkozik, amely azonban csak arról a nemzetközi egyezményekben szokásos formuláról szólt, amely szerint a felek a kapcsolatukat érintő kérdésekről tanácskozni fognak (azaz békésen oldják meg a felmerült problémákat). Ebbe azonban bizonyosan nem fért bele a területi igények katonai úton való érvényesítése.

³⁵ A levél szövegét közli: Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Gyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta: Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos. Bp. 1959. 128. számú irat. 325–326.

Minisztertanács³⁶ – Teleki Pál miniszterelnök és külügyminiszter tájékoztatása alapján – tudomásul vette a kancellár üzenetében és Horthy válaszlevelében foglaltakat. A Jugoszlávia elleni német katonai támadásban való magyar részvételt április 1-jén a Legfelső Honvédelmi Tanács is jóváhagyta a Teleki miniszterelnök által javasolt feltételekkel, amelyek szerint a katonai beavatkozásra akkor kerülhet sor, ha a jugoszláv állam széthullik, Magyarországot szerb támadás vagy provokáció éri, vagy pedig az elszakított délvidéki részekben élő magyarság üldöztetést szenved.³⁷ Egyetértés volt továbbá abban is, hogy a magyar katonai meg szállás csak olyan területekre terjedhet ki, amelyek korábban a Szent Koronához, azaz a Magyar Királysághoz tartoztak.³⁸

Időközben Teleki Pál, aki híve volt a Jugoszláviával való békés kapcsolatoknak, s a németek oldalán sem kívánt olyan lépéseket tenni, amelyek Magyarországot véglegesen szembeállítják az angolszász nagyhatalmakkal, diplomáciai úton igyekezett kipuhatolni a szövetséges hatalmak reakcióját egy esetleges délvidéki bevonulás esetére. Barcza György londoni magyar követ április 2-i távirata szerint a brit kormány jelezte, hogy a) Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, ha az megengedi, hogy a német hadsereg átvonuljon a területén, illetve hogy katonai bázisul szolgáljon a Jugoszlávia elleni katonai akciónak; illetőleg b) Magyarország Nagy-Britannia és szövetségesei hadüzenetével számolhat, ha a Jugoszlávia elleni támadáshoz bármilyen indoklással csatlakozik.³⁹ Ez az üzenet, illetve Teleki Pál

³⁶ Ránki György szerint aznap még egy koronatanácsot (ami a kormányzó elnökletével tartott minisztertanácsot jelentett) is tartottak. *Ránki György: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről.* Bp. 1964. 109–110. „Koronatanácsról” szolt a Bárdossy-perben hozott ítélet (lásd Bárdossy László a Népbíróság előtt. S. a. r.: Pritz Pál. Bp. 1991. 256.) és Szent-Iványi Domokos (1941-ben a Külügyminisztérium vezető munkatársa) kéziratos visszaemlékezése is. *Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája 1919–1944. Kézirat. MNL OL K 63 473. cs. 567.* (a továbbiakban: Szent-Iványi-kézirat). Erre vonatkozó adat azonban nincs, s minden bizonnyal a Legfelső Honvédelmi Tanács április 1-jei üléséről van szó.

³⁷ A Legfelső Honvédelmi Tanács ülésének jegyzőkönyve nem maradt fenn. A tanácskozásról azonban Náray Antal, a Tanács ún. vezértitkára készített feljegyzést. Náray Antal visszaemlékezése 1945. S. a. r.: Szakály Sándor. Bp. 1988.

³⁸ Ez utóbbi feltételt azonban a gyakorlatban nem sikerült megtartani; német kérésre az agresszió utolsó napjaiban az ún. gyorshadtest két dandárjának egységei átlépték a Duna vonalát, és ezzel az egykori magyar határt. Lásd erről a Minisztertanács 1941. április 13-i ülésének jegyzőkönyvét. A Minisztertanács jegyzőkönyvei elérhetők a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára honlapjáról. (<http://adatbazisonline.hu/adatbazis/minisztertanacs-jegyzokonyvek-1867-1944,letoltés2016.okt.2>) A továbbiakban csak a jegyzőkönyvek levéltári jelzeteit tüntetem fel: MNL OL K 27 19410413. A jegyzőkönyv szövegét közli továbbá: Horthy-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941–1945. Szerk. Godó Ágnes – Antun Miletic. Bp.–Belgrád 1986. 50–52.

³⁹ Nagy-Britannia a németek magyarországi átvonulása miatt április 6-án valóban megszakította a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal, de a hadüzenet ekkor még elmaradt, jóllehet a magyar hadsereg pár nappal később a katonai akcióban is részt vett. Lásd DIMK V. 1010.

öngyilkossága azonban nem akadályozta meg Magyarország közreműködését a Jugoszláviával szembeni német katonai agresszióban.⁴⁰ A német csapatok április 4-én megkezdték az átvonulást Magyarországon, két nappal később pedig részben magyar területről megindult a tényleges támadás is.⁴¹

A német agressziót követően a katonai akcióhoz való magyar csatlakozás korábban meghatározott feltételei közül több is teljesülni látszott: április 7-én néhány repülőgéppel jugoszláv légitámadás érte Szegedet, valamint Pécs és Siklós repülőtereit, majd április 10-én, miután a németek bevonultak Zágrábba, kikiáltották a független horvát állam létrejöttét. Mindezek nyomán a magyar kormány még aznap este rendkívüli ülést tartott, amelyen Bárdossy elfogadtatta az általa és Horthy főhadsegéde, Keresztes Fischer Lajos tüzértábornok által közösen fogalmazott kormányzói kiáltványt a Délvidék katonai megszállásának okairól és tényéről. Horthy kiáltványában minden felelősséget Jugoszláviára hárított, és érvénytelennek nyilvánította az 1940-es barátsági szerződést. A kormányzó ugyanazon a napon adta ki a bevonulásra vonatkozó hadparancsát is, jóllehet az tartalmát tekintve nem parancs, hanem csupán lelkesítő felhívás volt.⁴² (Mind a kiáltvány, mind a hadparancs másnap jelent meg a sajtóban.)

Mindössze hat héttel a Jugoszláviával kötött örökbarátsági szerződés életbe lépése után, április 11-én a magyar 3. hadsereg egységei (kb. 40 ezer ember) délután 2 óra körül átlépték az országhatárt, és megszállták a Bácska-vidéket, a baranyai háromszöget, majd a Muraközt.

A magyar részvétel ügye két héttel később az Országgyűlés elé került. A Képviselőház 1941. április 24-i ülésén Tasnádi Nagy András, a ház elnöke rövid nyilatkozatban fejezte ki az Országgyűlés háláját a magyar honvédségnek, és köszöntötte az országhoz visszatért délvidéki magyarokat. Nyilatkozata lelkes fogadtatásra talált a képviselők között. Ugyanazon a napon a felsőházban is a házelnök – gróf Széchenyi Bertalan – jelentette be, hogy a magyar honvédség „[...] újra birtokba vette az ezeréves déli országhatárt”, s kifejezte afölött érzett örömét és boldogságát, hogy „[...] Bácska és egész Baranya ismét a mienk.”⁴³

⁴⁰ Horthy április 3-án ugyanabban a Hitlerhez intézett levélben, amelyben beszámolt a kancellárnak Teleki öngyilkosságáról, kérte, hogy „[...] a Német Főparancsnokság határozza meg a csapatainkra vonatkozó feladatokat.” – DIMK V. 996.

⁴¹ A támadás előzményeiről lásd még *Zsigmond László*: Két dátum. Magyarország hadüzene-tének (1941. június 27.) és németek által való megszállásának (1944. március 19.) előzmé-nyeihez. *Történelmi Szemle* 1. (1958) 192–214.

⁴² A kiáltvány és a hadparancs eredeti szövege csak másolatban maradt fenn. Lásd *Hadtör-ténelmi Levéltár HM. Elnöki osztály 24.317/Elnöki osztály.-1941.*; és MNL OL K 428 MTI könyvatos hírek (K szekció) 1941. április 10. (48. és 49. kiadás) és 1941. április 11. (3. kia-dás). (A kiáltvány az MTI könyvatosban hiányosan szerepel.) A hadparancs hivatalos for-mában a Honvédségi Közlöny 1941. évi 16. számában jelent meg Bartha honvédelmi minisz-ter ellenjegyzésének feltüntetésével 24.317/Elnöki osztály 1941. április 11. rendeletszám alatt.

⁴³ Felsőházi napló, 1939. II. 221.

A Szovjetunióval való hadiállapot beállta

1941 tavaszától a magyar politikai vezetők számára is egyre nyilvánvalóbb lett, hogy Németország a Szovjetunió megtámadására készül. Az esetleges magyar részvétellel kapcsolatban a politikai vezetés óvatos volt, míg a katonai vezetés sürgette a mielőbbi háborúba lépést.⁴⁴ Werth Henrik, a honvéd vezérkar főnöke például május 6-i, 31-i és június 14-i keltezésű feljegyzéseiben igyekezett minden lehetséges érvet felhozni ennek érdekében. Ezek lényeges pontjai szerint Magyarország nem lehet majd tétlen szemlélője egy német–orosz háborúnak, mert nemzeti érdeke a további „országgyarapítás”, s hogy megszűnjön az orosz szomszédság. Hangsúlyozta, hogy a két bécsi döntéssel visszaszerzett területek megőrzése is csak így biztosítható, s egyébként is „[...] erre kötelez keresztény nemzeti alapon álló világnézetünk és a bolsevizmussal szembeni elvi állásfoglalásunk, és mert már lekötöttük magunkat a tengelyhatalmak mellett.” A hadba lépéssel járó kockázatot egyébként is elhanyagolhatónak tartotta, mivel szerinte „[...] a német haderő rövid idő alatt ki fogja vívni a győzelmet”, s így az ország katonai részvétele csak rövid ideig fog tartani.⁴⁵ A Bárdossy-kormány viszont úgy gondolta, hogy nem helyes egyértelmű német kérés nélkül belépni a háborúba.⁴⁶ A miniszterelnök emiatt többször is diplomáciai úton érdeklődött a magyar hadba lépéssel kapcsolatos német állásponttól, ám a német birodalmi kormány csak annyit kért Magyarországtól, hogy az „[...] a maga részéről tegye meg a szükséges lépéseket határainak megerősítésére”.⁴⁷ Németország minden biztonnyal tudatosan tartózkodott attól, hogy formálisan is kérje a vele szövetséges Magyarországtól a Szovjetunió elleni hadba lépést, mert nem akarta, hogy a magyarok a későbbiekben megkérjék ennek az árát, vagyis a trianoni szerződéssel elszakított területek visszaszerzésének még aktívabb politikai támogatását.

Mindazonáltal a történészek között konszenzus van abban, hogy a Szovjetunió elleni német támadás után már csak idő kérdése volt Magyarország hadba lépése, különösen, hogy az – minden politikai motivációjú vonakodás ellenére – magától a politikai vezetéstől sem állt távol, ahogy azt a Minisztertanács 1941.

---

⁴⁴ A kormányra nehezedő nyomásgyakorlásra gyakran hozzák példaként Sztójay Döme berlini magyar követ javaslatait, különösen egy 1941. június 7-i jelentését, amelyben azt indítványozta, „[...] hogy mielőbb és megfelelő formában felajánljuk a birodalmi kancellárnak egy esetleges szovjet elleni akcióban való konkrét katonai részvételünket. Esetleg egy vér- és dacsövetség formájában is.” – DIMK V. 1153.

⁴⁵ Lásd Werth Henrik 1941. június 14-i feljegyzését. DIMK V. 1176-1179.

⁴⁶ Bárdossy Lászlót – az addigi külügyminisztert – Horthy Miklós Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságának napján, 1941. április 3-án nevezte ki miniszterelnöknek. A kormány tagjai nem változtak (még Bárdossy is megtartotta a külügyminiszteri tisztségét).

⁴⁷ DIMK V. 1184.

június 26-i üléséről készített két (több eltérést is tartalmazó) jegyzőkönyve,⁴⁸ illetve a kormányzó reakciói is tanúsítják.⁴⁹

A hadba lépés megítélése szempontjából általában nagy jelentőséget tulajdonítanak annak a június 23-án délelőtt Moszkvában lezajlott találkozásnak, amelynek során Molotov, szovjet külügyi népbiztos Kristóffy József moszkvai magyar követ előtt kijelentette, hogy a Szovjetunióknak „[...] nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben, nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele”, és érdeklődött, „[...] hogy Magyarország szándékozik-e résztvenni a háborúban vagy semleges magatartást kíván-e.”⁵⁰ Az üzenetet azonban Bárdossy miniszterelnök valószínűleg nem ismertette sem a kormányzóval, sem a kormány tagjaival.⁵¹

Miután 1941. június 22-én Németország támadást indított a Szovjetunió ellen, Magyarország – hivatkozva a tengelyhatalmakkal a háromhatalmi egyezményből eredő szolidaritására – másnap megszakította diplomáciai kapcsolatát a Szovjetunióval.

A hadba lépésre néhány nap múlva került sor, azt követően, hogy június 26-án valamivel dél után három szovjet vadászgép a Kőrösmezőről Budapest felé haladó gyorsvonatot Tiszaborkút és Rahó között géppuskaról alá vette, majd alig egy órával később másik három, felségjelzés nélküli bombázó bombákat dobott Kassára. A két akciónak (különösen a kassai bombázásnak) számos halálos áldozata és sebesültje volt, s jelentős anyagi károk is keletkeztek. Bár a légvédelmi parancsnokság rögtön a bombázás után azt jelentette a honvéd vezérkarnak, hogy ismeretlen gépek támadást intéztek Kassa ellen, 14 óra körül Bartha Károly honvédelmi miniszter és Werth Henrik vezérkari főnök azzal kereste fel Horthy kormányzót, hogy mindkét támadást szovjet repülőgépek

⁴⁸ Az 1941. júniusi rendkívüli minisztertanács eredeti jegyzőkönyve nem maradt fenn. A jegyzőkönyv ugyanakkor két, részben eltérő tartalmú változatban is ismert – mindkettő utólag készült, s hitelessége megkérdőjelezhető. Csak másolatban található meg a Magyar Nemzeti Levéltárban. Az egyik verziót Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár, a kormányulések jegyzőkönyvvezetője készítette, ám saját elmondása szerint azt Bárdossy miniszterelnök magához vette, átírta, majd csak hónapokkal később, 1942-ben íratta alá a többi miniszterrel. A két jegyzőkönyv mint Bárczy-, illetve Bárdossy-féle jegyzőkönyv ismert. Lásd MNL OL K 27 1941. június 26.

⁴⁹ Otto von Erdmannsdorff budapesti német követ szerint, amikor átadta Horthy Miklósnak Hitler levelét a Szovjetunió megtámadásáról, „A kormányzó köszönetet mondott az általa nagyszerűnek talált hír közléséért. 22 éve sóvárogva várta ezt a napot, és most boldognak érzi magát. Évszázadok múlva is hálás lesz az emberiség a Führernek ezért a tettéért.” A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeáll. és s. a. r.: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Bp. 1968. 412. számú irat. 594.

⁵⁰ DIMK V. 1214.

⁵¹ Bárdossy az ellene folyó perben azt állította, hogy a követi jelentésről az államfőt és a minisztereket is tájékoztatta, de a per tanúi, illetve a memoáriumok szerzői szerint erre nem került sor.

hajtották végre. Ennek alapján az államfő utasította Werthet a légierő megtorló akciójára, továbbá a gyorshadtest és egy-egy hegyi-, illetve határvadász dandár megindítására a Szovjetunió ellen.⁵² Ezt követően a kormányzó Bárdossy miniszterelnökkel is találkozott, akit tájékoztatott a döntéséről, majd rendkívüli minisztertanácsot tartottak.⁵³ Amint már volt róla szó, a kormányülésről két változatban is készült jegyzőkönyv. Bár a két dokumentum tartalma között vannak eltérések, a hadba lépés szempontjából ezek nem jelentősek, hiszen mindkettő szerint az ülés végén Bárdossy miniszterelnök a vita alapján kimondta a kormány határozatát, amely szerint a szovjet támadásra Magyarország katonai választ ad,⁵⁴ s egyben kijelentette, hogy megállapítja a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval szemben.⁵⁵

Június 27-én hajnalban a légierő támadást intézett Panyiszláv (Stanislaw) ellen, majd a szárazföldi csapatok – a több mint 40 ezer főből álló ún. Kárpát-csoport egységei – is átlépték a magyar-szovjet határt. Bárdossy miniszterelnök ugyanaznap délelőtt, napirend előtti felszólalásában jelentette be a Képviselőház ülésén a hadiállapot beálltát: *„Tisztelt Ház! Egészen rövid bejelentést szeretnék tenni. A Ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a Szovjet népjogellenes és minősíthetetlen támadását. A magyar királyi kormány megállapítja, hogy a támadások következtében Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállt. Még csak egy mondatot. A magyar hadierő a megfelelő megtorló intézkedéseket meg fogja tenni.”* A képviselőházi napló szerint a bejelentést „[...] hosszantartó élénk éljenzés és taps fogadta a Ház minden oldalán”.⁵⁶ Nagyjából ezzel

⁵² Egy gyakran idézett kijelentés szerint Horthy azt mondta, hogy lesülne az arcáról a bőr, ha tétlen maradna ebben a helyzetben. Lásd például *Vargyai Gyula*: Magyarország a második világháborúban. Bp. 2001. 187.

⁵³ A kassai bombázásról több munkát is publikáló Borsányi Julián szerint először a Minisztertanács mondta ki a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval, s a kormányzó ezt követően rendelte el a megtorló támadást. *Borsányi Julián*: Az 1941. június 26-ai kassai bombatámadás „fehér foltjai”. *Hadtörténelmi Közlemények* 104. (1991: 2. sz.) 91. Biztos azonban, hogy a dolog fordítva történt, s a kormányülésre csak a kormányzó döntése után került sor.

⁵⁴ A hadba lépés formális szabályszerűsége szempontjából figyelemre méltó, hogy – az eseményeket részletesen rekonstruáló Dombrády Lóránd hadtörténész szerint – amikor a kormány meghozta döntését, addigra a 4. veszprémi bombázó ezred már megkapta a parancsot Werth vezérkari főnöktől a másnap hajnali légitámadásra. *Dombrády Lóránd*: A hadba lépés felelősségéről. *Századok* 132. (1998) 530., 535.

⁵⁵ „A kormány egyhangúlag elhatározza, hogy szükségesnek tartja azonnali retorzióképpen, hogy repülőgépeink még ma visszaüssenek azon támadásra, amelyet a mai napon szovjet repülőgépek intéztek a körösmezei robozó vonat, majd Kassa város ellen [...] a kormány tagjainak [...] az elhatározása, hogy a légitámadási retorzió mellett egyidejűleg kimondassék az, hogy a szovjet légihaderő a mai nap folyamán magyar terület ellen intézett ismételt népjogellenes indokolatlan és provokálatlan támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot Szovjetunióval beállottnak tekinti.” A Bárdossy- és a Bárczy-féle változat (lásd a 48. lábjegyzetet) között e tekintetben csak egyetlen szó eltérés van.

⁵⁶ Képviselőházi napló, 1939. X. 318. A bejelentéskor egyes visszaemlékezések szerint csak 30-40 képviselő lehetett jelen, s az élénk taps a kormánypárti és a szélsőjobboldali

egy időben a Magyar Távirati Iroda (MTI) hasonló tartalmú közleményben tudatta az ország lakosságával a hadba lépést.⁵⁷ A kormány azonban csak kb. egy hónappal később, július 24-én tett formális előterjesztést a Képviselőházban,⁵⁸ amelyben kérte a parlament utólagos hozzájárulását a katonai akcióhoz, amit – ismét jelentős késéssel, 1941. október 23-án – meg is kapott.⁵⁹

Magyarország hadba lépése az Egyesült Királyság és az USA ellen

Ha kezdetben lehettek is olyan illúziói a magyar politikai elitnek, hogy az ország csak a Szovjetunióval szemben és korlátozott mértékben vesz majd részt a háborúban, ezek az elképzelések már 1941 nyarának végétől kétségessé váltak. Németország, valamint a magyar vezérkar ugyanis egyre jelentősebb magyar közreműködésre tartott igényt, s a nyomásnak a kormányzó és a Minisztertanács nem volt képes ellenállni.⁶⁰ Másrészt gyors ütemben erősödött a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok szövetsége is. A Szovjetunió és az Egyesült Királyság júliusban kölcsönös segítségnyújtási és a különbékét kizáró egyezményt kötött, augusztusban pedig közös amerikai-brit nyilatkozatként megszületett az ún. Atlanti Charta, amelyhez hamarosan a Szovjetunió és számos más szövetséges állam is csatlakozott.

1941. november 29-én Herbert Claiborne Pell budapesti amerikai követ (aki a diplomáciai viszony megszakítása óta Nagy-Britannia magyarországi képviselőjét is ellátta) átadta Bárdossynak a brit kormány ultimátumát, amely szerint „[...] ha a magyar kormány december 5-ig nem szünteti be a katonai készültséget és nem vonul vissza az ellenségeskedésben való minden aktív részvételtől, Ófelsége kormányának nem lesz más választása, mint hogy a két ország között kinyilvánítsa a hadiállapot életbelépését.”⁶¹ A határidő lejártának napján, 1941. december 5-én Bárdossy miniszterelnök a Képviselőházban bejelentette

---

képviselőktől jött, s ezzel együtt a nyilasok és az imrédysták kórusban követelték a szociáldemokraták eltávolítását a parlamentből. Népszava, 1941. június 28. 1.

⁵⁷ „A szovjet légi haderőnek a csütörtöki nap folyamán magyar terület ellen intézett ismételt népjogellenes támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti.” – MTI-jelentés, 1941. július 27.

⁵⁸ „A Kormányzó Úr Ó Főméltóságától nyert legfelsőbb megbízatás alapján az 1920: XVII. tc. 2. §-ában foglalt rendelkezés értelmében kérem a t. Házat, hogy a Szovjetunió által Magyarországra kényszerített háborúban a m. kir. honvédségnek az ország határain túl szükségszerűen bekövetkezett alkalmazásához utólagos hozzájárulását megadni méltóztassék.” – Képviselőházi irományok, 1939. VII. 544. szám. 1.

⁵⁹ Képviselőházi napló, 1939. XI. 7.

⁶⁰ Werth Henrik augusztus 19-i, a kormányhoz intézett memorandumában már a teljes magyar haderő mintegy felének felajánlását javasolta. Erről Bárdossy számolt be a kormányzóhoz írt 1941. augusztus 26-i levelében. Horthy Miklós titkos iratai. S. a. r.: Szinai Miklós – Szűcs László. Bp. 1963. 59. számú irat. 300–307.

⁶¹ Lásd Magyarország és a második világháború. 152. számú irat. 385.

a brit kormány közlésének tudomásul vételét.⁶² Másnap az amerikai követ szóbeli jegyzékben meg is erősítette, hogy miután Magyarország nem válaszolt a felszólításra, az angol kormány december 7-től a hadiállapotot beálltnak tekinti Anglia és Magyarország között.

Ez a nap azonban nem erről nevezetes a világtörténelemben, hanem a Pearl Harbor-i amerikai haditengerészeti támaszpont elleni Japán légitámadásról, amely az USA háborúba lépéséhez vezetett. Miután Németország és Olaszország is kinyilvánította, hogy hadiállapotban lévőknek tekinti magát az Egyesült Államokkal, a magyar politikai vezetés is lépéskényszerbe került. Az 1941. december 11-én tartott rendkívüli minisztertanácsi ülésen a kormány szándékoltan olyan határozatot hozott, amely egyaránt értelmezhető volt az USA-val való diplomáciai viszony megszakításaként, illetve a hadiállapot beálltának bejelentéseként.⁶³ Eszerint „*Mint ismeretes, a német birodalmi kormány és az olasz királyi kormány ma kiadott hivatalos közleményeikben egyfelől a Német Birodalom és Olaszország, másfelől az Északamerikai Egyesült Államok között a hadiállapotot fennállónak nyilvánították. A magyar királyi kormány e hármashatalmi egyezmény szellemében ezúttal is megállapítja Magyarországot szolidaritását a tengelyhatalmakkal.*”⁶⁴ A kormányhatározathoz Bárdossy utólag megszerezte a betegségből lábadozó, szanatóriumban lévő kormányzó jóváhagyását, bár a hadüzenetről szóló kormányzói döntésnek nincs írásos nyoma.

Az amerikaiaknak szóló hadüzenet kérdésének elkenése azonban nem bizonyult sikeres taktikának; bár a miniszterelnök az amerikai követtel december 11-én állítólag még azt közölte, hogy a határozat nem jelent hadüzenetet,⁶⁵ a német és az olasz kormány nyomására másnap már szóban azt közölte vele, hogy a szolidaritási nyilatkozat mégiscsak a hadüzenetet jelenti. Miután Pell a közlésnek ezt a formáját nem fogadta el, a miniszterelnök – külügyminiszteri minőségében – jegyzéket küldött az amerikai követségre, amely a háromhatalmi egyezményből következő szolidaritás elvére hivatkozva azt közölte, hogy „[...] az Amerikai Egyesült Államok, másfelől a Német Birodalom, Olaszország és Japán között fennálló háborús állapotot Magyarországgal szemben is fennállónak tekint”.⁶⁶ A miniszterelnök a hadiállapotot beálltát a Képviselőházban december 16-án jelentette be, amit a ház tudomásul vett.⁶⁷ Ugyanazon a napon került bejelentésre az amerikai hadüzenet a Felsőházban is, igaz, ott a Nagy-Britanniával való hadiállapottal együtt, amelyeket a második kamara határozattal szintén tudomásul vett.⁶⁸

⁶² Képviselőházi napló, 1939. XII. 470–471.

⁶³ *Juhász Gyula*: Magyarország hadbalépése Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen. Történelmi Szemle 8. (1965) 76–77.

⁶⁴ MNL OL K 27 19411211.

⁶⁵ *Ullein-Reviczky Antal*: Német háború – orosz béke. Bp. 1993. 106.

⁶⁶ *Juhász Gy.*: Magyarország hadbalépése i. m. 79.

⁶⁷ Képviselőházi napló, 1939. XII. 529–530.

⁶⁸ Felsőházi napló, 1939. II. 336–337.

Az Egyesült Államok kormánya tulajdonképpen nem vette komolyan Magyarország hadüzenetét, amit német nyomásnak tulajdonított. Csak 1942. június 5-én hagyták jóvá azt a kongresszusi közös (564. számú) határozatot, amely az USA és Magyarország közti hadiállapot beálltáról szolt.⁶⁹

Alkotmányos volt-e Magyarország hadba lépése?

A délvidéki bevonulás

A történeti szakirodalomban kimondva-kimondatlanul különbséget szoktak tenni a „bácskai bevonulás” és a Szovjetunióval szembeni hadiállapot beállása között, azzal a magyarázattal, hogy amíg az előbbi esetben Magyarország nem vált hadviselő féllé, addig az utóbbi döntéssel az ország Németország oldalán nemcsak jogilag, hanem a gyakorlatban is belépett a háborúba.

A Délvidék katonai megszállásával kapcsolatos hivatalos magyar álláspontot Horthy már idézett április 10-i (11-én közzétett) kiáltványa tartalmazta, amely egyrészt arra utalt, hogy miután „[...] Jugoszlávia törvényes államfőjét erőszakkal elmozdították”, majd „[...] kimondották Horvátország önállóságát és függetlenségét”, „[...] Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott.” Mindez arra vonatkozott, hogy mivel megszűnt az az állam, amellyel Magyarország barátsági szerződést kötött, így az örökbarátsági szerződés sem köti többé Magyarországot. A nyilatkozat azt is tartalmazta, hogy a puccsal hatalomra került rezsim „[...] katonai erőket vonultatott fel határainkon”, és „[...] sorozatos légitámadások érték az ország területét és határunkon betöréseket kíséreltek meg”. Végül arról a „szent nemzeti kötelességről” szolt, hogy az 1918-ban elszakított terület és az azon élő magyarság sorsát Magyarország ismét a kezébe vegye.⁷⁰ A kormány április 10-i ülésén nemcsak ehhez a kormányzói kiáltványhoz, hanem Horthy Miklós hadparancsához is „egyhangúlag hozzájárult”, ahogy azt a minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve tanúsítja.⁷¹ Bárdossy László később, 1945-ben ennek alapján azzal védekezett, hogy Magyarország nem is támadhatta meg Jugoszláviát, mivel az korábban már megszűnt létezni, és a helyén kikiáltották a független Horvátországot.⁷²

---

⁶⁹ Calendars of the United States House of Representatives and History of Legislation. Seventy-Seventh Congress. 79. (http://library.clerk.house.gov/reference-files/House_Calendar_77th_Congress.pdf, letöltés 2016. okt. 2.) Ez az aktus egyben azt is jól szemlélteti, hogy hadüzenetet nem csupán „elsőként” lehetett küldeni, hanem egy hadüzenetre adott válaszként is, vagyis az általában a hadiállapot kinyilvánítására szolgált.

⁷⁰ DIMK V. 1029–1030.

⁷¹ MNL OL K 27 19410410. A hadparancs és a minisztertanácsi jegyzőkönyv szövegét közli továbbá: Horthy-Magyarország részvétele i. m. 32–34.

⁷² Bárdossy László 1945. október 9-i jelentése a Németországban állomásozó amerikai hadsereg előtt. Lásd Bárdossy László a Népbíróság előtt i. m. 28.

A délvidéki bevonulás jogszerűségét külön írásban igyekezett bizonyítani Bölöny József ügyvéd, közjogász egy korabeli cikkében. Bölöny szerint Magyarország Jugoszlávia megszűnése miatt nem csupán nem sértette meg a magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződést, hanem az abban foglalt „[...] békét és barátságot sem szegtük meg. Nem támadtuk meg Jugoszláviát, nem kezdünk ellene háborút.” A Magyarország által megszállt területeket korábban már kiürítették, és a bevonulás egyébként is csak olyan területeket érintett, amelyek korábban az országhoz tartoztak. „A jugoszláv impérium megszűnt ezen a területen, minthogy pedig »senki földje« ma már nincsen Európában, valakinek mindenesetre át kellett vennie annak igazgatását.” Ehhez pedig a jogcímet az jelentette, hogy „[...] a trianoni kényszerbéke által tőlünk elszakított területekről soha le nem mondtunk.” Végül a magyar csapatok csupán „a nyugalmat és békét” biztosítják a szerb és a magyar ajkú lakosságnak egyaránt.⁷³

Bölöny korabeli igazolási kísérlete valóságos gyöngyszeme a győztesek igazságának; valójában semmilyen érvet nem tartalmaz, csupán a támadó fél álláspontját ismétli meg. Különösen álszent az a már Bárdossy által is hangoztatott érvelés, amely a jugoszláv állam megszűnésére hivatkozik, hiszen az épp annak a katonai agresszióknak volt a következménye, amelyet Magyarország kezdettől fogva támogatott, s amelyben később maga is részt vett, vagy az a hivatkozás, amely a már legyőzött ellenfél védekezésre képtelen állapotával indokolja a bevonulást és a rend helyreállítását. Mindezt az sem menti, hogy Bölöny később megváltoztatta véleményét, s a következő évtizedekben többször is kiadott munkájában már azzal vádolta Bárdossy miniszterelnököt, hogy a megszállást olyan „[...] téves közjogi megállapítással kísérte meg alátámasztani”, miszerint „[...] Jugoszlávia törvényes államfőjét elmozdították.”⁷⁴

Az 1941. áprilisi délvidéki bevonulás alkotmányosságának megítélésében némi nehézséget okozhat, hogy a korabeli nyilatkozatok, illetve dokumentumok nem jelölték meg a katonai akció jogi alapját; nem hivatkoztak sem az 1920. évi I. tc.-re, sem pedig a XVII. tc.-re, és nem is követték az azokban előírt eljárásrendet.⁷⁵ Márpedig a honvédség bevetésére vagy csak hadüzenet, vagy a hadsereg országhatáron túli alkalmazása keretében kerülhetett sor alkotmányosan. Gyakran

⁷³ Bölöny József: Igazságot Magyarországnak! Magyar Nemzet, 1941. április 24.

⁷⁴ Bölöny József: Magyarország kormányai 1848–1975. (Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltártn és történeti forrástudományok 2.) Bp. 1978. 42.

⁷⁵ A témával foglalkozó számos publikáció szerint Horthy a Teleki Pál öngyilkosságáról tájékoztató, Hitlerhez intézett 1941. április 3-i levelében kijelentette, hogy a Jugoszlávia elleni támadásban való magyar részvételhez csak valamilyen *casus bellire* lenne szükség. Horthy levele azonban nem tartalmazott ilyen utalást (a levél szövegét közli: Horthy-Magyarország részvétele i. m. 330–331.). Sztójay Döme berlini magyar követ április 6-i jelentésében említi, hogy a kormányzói levelet átadó Bartha Károly honvédelmi miniszter szóban tett erre vonatkozó kiegészítést Hitlernek (a jelentés szövegét lásd uo. 333–339.). Sztójay beszámolója szerint Hitler úgy vélte, hogy a háborús ok már azzal is beállt, hogy Jugoszlávia megsértette a háromhatalmi egyezményt. Uo. 335.

hangoztatott vélemény szerint a katonai akciót az április 1-jei Legfelsőbb (sic!) Honvédelmi Tanács hagyta jóvá. A Legfelső Honvédelmi Tanácsnak azonban – amely már 1928 óta működött,⁷⁶ de amelyet csak a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. cikkelyezett be – nem volt ilyen jogköre; a törvény szerint azt a „[...] honvédelmi érdekek mind békében, mind háborúban való minél hathatósabb kielégítésének és az e végből szükséges intézkedések összhangjának biztosítása céljából” hozták létre, s külön kiemelték, hogy az Legfelső Honvédelmi Tanács működése nem érinti a miniszteri felelősséget.⁷⁷

Mivel Magyarország nem küldött hadüzenetet Jugoszláviának, így elvi lehetőségként csak a honvédség országhatáron túli alkalmazása jöhetett szóba az 1920. év XVII. tc. 2. §-a szerint. A Minisztertanács 1941. április 10-i ülésének jegyzőkönyve szerint Bárdossy miniszterelnök felolvasta a kormányzó kiáltványát a katonai akcióról azzal a megjegyzéssel, hogy azt maga is ellenjegyezte.⁷⁸ Csakhogy több egyéb, az 1920. évi XVII. tc. 2. §-ában előírt feltétel nem teljesült. Így például aligha volt olyan „közvetlen fenyegető veszély”, amely Magyarország biztonságát Jugoszlávia oldaláról fenyegette volna. Bár Horthy kiáltványa utalt az április 7-i jugoszláv légitámadásokra és a határ menti incidensekre, azokra nyilvánvalóan az április 6-i, részben Magyarország területéről indult német katonai támadásra adott válaszként került sor, ráadásul a jugoszláv hadsereg a német invázió megindulása után nem volt abban a helyzetben, hogy bármely országra fenyegető veszélyt jelenthessen (a bevonulás egyik indoka épp az volt, hogy a megszállt délvidéki területet a jugoszláv hadsereg korábban kiürítette). De még ha valóságos veszélyről lett is volna szó, a hadsereg alkalmazásához nem kérték „késedelem nélkül” az Országgyűlés utólagos hozzájárulását. A húsvét miatt április 8-án elnapolt Országgyűlést össze sem hívták a délvidéki bevonulás miatt, csupán a Képviselőház legközelebbi ülésén, április 24-én hangzott el a már idézett házelnöki hálálkodás. Furcsamód ugyanezen az ülésen jelentették be, hogy az április 3-án öngyilkosságot elkövetett Teleki Pál helyett Horthy Miklós kormányzó Bárdossy Lászlót nevezte ki – szintén április 3-tól – miniszterelnökké. Bárdossy bemutatkozó beszédében sem kérte a Képviselőház jóváhagyását a délvidéki katonai bevonuláshoz, s ő is csak – nagy lelkesedést kiváltva – a támadás tényét jelentette be.⁷⁹ Az addigra már be is fejeződött katonai akcióról az Országgyűlés egyik háza sem szavazott, formailag azt csak a több mint nyolc hónappal később, „a visszafoglalt délvidéki

⁷⁶ *Horváth László*: Változások a honvédelmi igazgatás területén. A védelmi igazgatás napjainkig. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 9. (2005: 2. sz.) 138.

⁷⁷ 1939. évi II. tc. 3. § (1)-(2) bek. Ezért aztán téves Ránki György azon megjegyzése, amely szerint azért ült össze a Legfelső Honvédelmi Tanács, mert a „[...] mozgósítást csak Horthy, s a kormány együttesen rendelhette el”. *Ránki György*: Magyarország belépése a második világháborúba. Hadtörténelmi Közlemények 6. (1959: 2. sz.) 34.

⁷⁸ MNL OL K 27 19410410. Mint láttuk, a hadparancs a honvédelmi miniszter ellenjegyzésével jelent meg.

⁷⁹ Képviselőházi napló, 1939. X. 3–4.

területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről” szóló törvénnyel hagyta jóvá.⁸⁰

A katonai beavatkozás a nemzetközi joggal is ellentétes volt. Egyrészt nyilvánvalóan sértette a magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződést, valamint a hágai III. egyezmény előírásait is.⁸¹ Ezzel kapcsolatban tarthatatlan az a már idézett hivatalos magyar álláspont, amely szerint Magyarország azért nem sérthette meg a barátsági szerződést a Jugoszláv Királysággal szemben, mert a bevonuláskor már nem is létezett Jugoszlávia, hiszen a jugoszláv állam annak a német agresszióknak esett áldozatul, amelynek Magyarország is – felvonulási terület, illetve bázis biztosításával – a részese volt.⁸² A hágai egyezmény szerint továbbá az „ellenségeskedések” csak előzetes és egyértelmű értesítés után kezdődhetnek volna meg. Bár a nemzetközi jog ismert egyéb – nem háború részeként alkalmazott – fegyveres akciót, a magyar közjogban egyébként sem ismert „szigorúan korlátozott katonai akció”⁸³ jogalapja ennek nem felelt meg, miután a fegyveres erőt itt nem valamely „szerződéses követelések behajtása végett” vették igénybe, amelyet egyébként az 1907. évi II. egyezmény megengedett és egyben korlátozott is.

A Szovjetunió elleni hadba lépés – Alkotmányosértő hadüzenet vagy a hadiállapot alkotmányoszerű kinyilvánítása?

A Szovjetunióval szembeni hadba lépés jogszerűségének megítélése még inkább megosztotta azokat, akik a kérdésről akár a háború alatt, vagy közvetlenül utána, akár a későbbi évtizedekben véleményt nyilvánítottak. A hadba lépés indokoltságát már a háború idején is sokan megkérdőjelezték attól tartva, hogy az tragikus következményekkel fog járni Magyarországra nézve. E nézetek között néha olyan vélemények is megjelentek, amelyek a hadba lépést nem csupán elvi alapon elleneztek, hanem annak alkotmányosságát is vitatták. Így például

⁸⁰ „A törvényhozás jóváhagyóan tudomásul veszi azokat az intézkedéseket, amelyeket a m. kir. kormány a visszafoglalt délvidéki területek birtokbavétele végett tett.” Lásd az 1941. évi XX. tc. 1. §-át.

⁸¹ Felvetődhet még, hogy a támadás a háromhatalmi egyezményt is megsértette, miután a jugoszláv kormány pár nappal korábban, 1941. március 25-én csatlakozott ehhez a nemzetközi szerződéshez. Hitler épp az ezt aláíró Cvetković-kormány megdöntése miatt határozta el Jugoszlávia megszállását. Szigorúan jogi szempontból azonban ez az érv aligha áll meg, mivel a háromhatalmi egyezmény ratifikálására Jugoszláviában nem maradt idő.

⁸² Ez a fajta érvelés nem volt precedens nélküli. Miután a náci Németország 1939 szeptemberében megtámadta Lengyelországot, a sztálini Szovjetunió is azzal próbálta igazolni kelet-lengyelországi bevonulását, hogy a német támadás nyomán megszűnt az önálló lengyel állam.

⁸³ Erre (is) hivatkozott Bárdossy az ellene folyó eljárás során. Lásd Bárdossy László 1945. október 9-i jelentése a Németországban állomásozó amerikai hadsereg előtt. In: Bárdossy László a Népbíró előtt i. m. 28.

Bajcsy-Zsilinszky Endre a Kállay Miklós miniszterelnökhöz intézett, s pártja, a Független Kisgazdapárt nevében elküldött 1943. július 31-i keltezésű memorandumában úgy érvelt, hogy Bárdossy a délvidéki akcióval, a Szovjetunióval és az Egyesült Államokkal szembeni „hadbalépési kormánynyilatkozatokkal” „[...] egyszerűen túltette magát a magyar közjogi tételes törvények rendelkezésein”, amelyek világosan megkövetelték a hadüzenetekhez szükséges előzetes parlamenti hozzájárulást. „Bárdossy vette magának a bátorságot, hogy a tételes közjogi törvény ellenére, a maga felelősségére, hadat üzenjen a Szovjetuniónak, utóbb az Északamerikai Egyesült Államoknak.” Bajcsy-Zsilinszky arra is utalt, hogy a hadüzenet a nemzetközi gyakorlattal összeegyeztethetetlen módon történt, mert a kassai bombázás felderítetlen, s „[...] túlságosan apró ok” volt, „[...] főleg a maga egyszeri mivoltában”, amely lelkiismeretes mérlegelés után nem vezethetett volna hadüzenethez, vagyis tisztázatlansága miatt nem volt valódi *casus belli*, így a hadüzenetek a magyar közjog szellemével és betűjével is ellentétben álltak.⁸⁴

A hadiállapot 1941. június 26-i kinyilvánítását a Bárdossy-per tanúinak nagy többsége szintén hadüzenetnek tekintette, s azt többen is alkotmányosan aggályosnak tartották.⁸⁵ A háborús vereség után, egy háborús bűnökkel vádolt volt miniszterelnök népbírósi perében tanúskodók személyes motívumai ugyan kérdésesek lehetnek, az azokban megjelent érvek azonban e motívumoktól függetlenül is értékelhetők. Így különösen Bölöny József véleménye figyelemre méltó, nemcsak azért, mert az eljárás ügyési szakában tett nyilatkozatában foglalt álláspontot az ügyészség a vádiratban szó szerint magáévá tette, hanem a benne foglalt érvelés miatt is. Bölöny szerint a hadüzenet joga a kormányzó és az Országgyűlés együttes hatáskörébe tartozott, így a kormány a hadiállapot kinyilvánításával túllépte a hatáskörét, mert a hadiállapot beállásának megállapítása a hadüzenet fogalmi körébe tartozik.⁸⁶

⁸⁴ A memorandumot közli *Pintér István – Rozsnyói Ágnes*: Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok. Századok 99. (1965) 185–186.

⁸⁵ Reményi-Schneller Lajos, a Bárdossy-kormány pénzügyminisztere például kiemelte, hogy emlékezete szerint az Országgyűlés egyik házában sem került sor a hadiállapot „alkotmányos ratifikálására.” Bárdossy László a Népbírósi per előtt i. m. 39. Bakó László szerint a Képviselőház külügyi bizottságában többen is szóvá tették, hogy a „Jugoszlávia fegyveres megtámadása és az Oroszország elleni hadüzenet” alkotmányellenes volt. Uo. 44. Hóman Bálint volt kultuszminiszter saját perében is mindvégig hadüzenetről beszélt. Idézi *Glatz Ferenc*: Az 1941. június 26-i minisztertanácsi ülés. Hóman Bálint 1946. március 18-i népbírósi vallomása. História 14. (1992: 2. sz.) 13.

⁸⁶ Bárdossy László a Népbírósi per előtt i. m. 46. Ehhez hasonlóan *Bölöny József*: Magyarország kormányai 1848–1975. Bp. 1978. 42. Amint láttuk, Bölöny 1941 áprilisában végtelenen elfogult cikket írt a délvidéki bevonulás védelmében. A háború alatt megjelent munkáiban még nem foglalkozott a Szovjetunióval szembeni hadba lépés jogi megítélésével. *Bölöny József*: A magyar közjog időszerű kérdései. 1–2. Bp. 1941–1942. *Út*: Magyar közjog I–III. Bp. 1942–1943.

A Szovjetunió elleni hadba lépést a memoáirodalom szerzői is egyöntetűen hadüzenetnek tekintették;⁸⁷ s ez volt magának Horthynak is a véleménye.⁸⁸ A rendszerváltás előtti történeti irodalom ugyan élesen elítélte Magyarország 1941. júniusi hadba lépését, annak formájáról azonban már nem volt konszenzus a szerzők között. Egyesek úgy vélték, hogy a magyar légierő június 27-én hajnalban „hadüzenet nélküli támadást intézett” a Szovjetunió ellen,⁸⁹ míg a többségi álláspont szerint a hadba lépés a Szovjetunióknak küldött hadüzenettel történt.⁹⁰ Ez azonban leginkább az Országgyűlés előzetes jóváhagyásának hiánya miatt alkotmányellenes volt.⁹¹

Bárdossy László a háborút követően a hadba lépés alkotmányossága mellett érvelt, elutasítva azt az 1945-ös népbírósági perben ellene felhozott egyik vádpontot, hogy alkotmányellenesen vitte háborúba az országot. Az egykori miniszterelnök szerint Magyarország nem üzent hadat a Szovjetunióknak 1941 júniusában, hanem a szovjetek részéről ismétlődő, indokolatlan támadások miatt a kormány szükségesnek látta, hogy a már fennálló hadiállapotot hivatalosan bejelentse. „A magyar törvények világos megfogalmazása értelmében a kormány

⁸⁷ Lásd például *Nagybacsoni Nagy Vilmos*: Végzetes esztendők. Bp. 1986. 84.; *Ullein-Reviczky A.*: Német háború i. m. 99.; *Barcza György*: Diplomataemlékeim 1911–1945. II. Bp. 1994. 24. Ugyanez volt a véleménye Werth Henriknek is. Lásd *Vaszilij Hrisztoforov – Varga Éva Mária*: Werth Henrik vezérkari főnök vallomásai szovjet fogságban. In: Háború és nemzeti önismeret. Szerk. Bartha Eszter – Krausz Tamás. Bp. 2011.

⁸⁸ Horthy az 1946-ban, a Nürnbergi Legfelsőbb Bíróság ügyészenek, Robert N. Jacksonnak írt levelében úgy fogalmazott, hogy: „A német nyomás ellenére megtagadtam a Szovjetunióknak szóló hadüzenet küldését. Ezt csak azután adtam ki, hogy ők Kassát és Munkácsot bombázták.” A levél szövegét közli: *Szabó A. Ferenc*: Horthy Miklós és a kassai bombázás. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 26. (2011: 1. sz.) 181.

⁸⁹ *Kerekes Lajos*: Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen. In: Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos. Bp. 1959. 349.

⁹⁰ *Tóth Sándor*: Magyarország katonai szerepe a második világháborúban (Historiográfiai áttekintés). *Történelmi Szemle* 16. (1973) 339.; *Ránki György*: A második világháború története. Bp. 1976. 115.

⁹¹ *Gosztonyi Péter*: Magyarország a második világháborúban. I. Tanulmányok és riportok Magyarország második világháborús szerepéről. München 1984. 23. Gosztonyi Péter később – nyilván az újabb hazai történészviták hatására – módosította álláspontját, s immár úgy érvelt, hogy Horthy, élve alkotmányos jogával, az 1920. évi XVII. tc. alapján kimondta a hadiállapot beálltát, majd a minisztertanács tagjai „[...] elfogadták a hadiállapotot kinyilvánító kormányzói döntést”. Lásd *Gosztonyi Péter*: A magyar honvédség a második világháborúban. Bp. 1995. 39. Carlile Aylmer Macartney angol történész szerint, aki nagymonográfiát írt a Horthy-korszak történetéről, „[...] az az eljárás, amelyet Bárdossy alkalmazott (bármi is volt a mozgatórugója), keresztülgázolt a magyar alkotmányon”. Macartney szerint Bárdossy azért tekintett el az alkotmánytól, hogy ha rosszul alakulnak a dolgok, minden felelősséget magára vállalhasson, másrészt, hogy elkerülje az előzetes vitát, amelyben a baloldal a háború ellenzésével megsérthette volna a németeket, a jobboldal viszont lelkesen támogatta volna, és nagyobb részvételt követelt volna. *C. A. Macartney*: Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. II. Bp. 2006. 41.

tanácsa alapján a kormányzónak joga van ahhoz, hogy a magyar hadseregnek utasítást adjon országhatáron kívüli katonai akció végrehajtására”, azzal, hogy a kormánynak ilyenkor kötelessége a parlament utólagos jóváhagyását megszerezni. E szabályokat pedig „szigorúan” betartották: „A kormányzó, a kormány tanácsa alapján, elrendelte a magyar hadsereg azonnali akcióba lépését az ország védelme érdekében, s ezt a tényt a miniszterelnök még a döntés meghozatalának reggelén tudatta a képviselőházzal. Ennél hamarabb nem is lehetett volna.” Amikor pedig az Országgyűlés az ügygel foglalkozott, mindkét házból egyhangú jóváhagyás érkezett.⁹²

A hazai történetírásban már a rendszerváltás előtt megjelent a kormány 1941-es hivatalos álláspontjának felmelegítése, azaz a Bárdossy-féle érvelés, s 1991 után (talán a Bárdossy elleni peranyag újabb publikálásának köszönhető nagyobb nyilvánosság és figyelem hatására⁹³) el is terjedt ez a felfogás. Az utóbbi évek, évtizedek uralkodó történeti véleménye tehát alaposan megváltozott ebben a kérdésben, s a történészek többsége, nagyjából hasonló indokok alapján immár alkotmányosnak tartja a Szovjetunióval szemben beállt hadiállapot kinyilvánítását.⁹⁴ Szakály Sándor például több cikket is szentelt annak „a történészek, hadtörténészek döntő többsége” által „kritika nélkül” elfogadott és átvett állításnak a cáfolatára, amely szerint „Magyarország 1941. június 27-én hadat üzent a Szovjetuniónak, s tette mindezt Bárdossy László miniszterelnök a kormány nevében, törvénytelenül”.⁹⁵ A későbbi mások által is átvett érvelés arra utalt, hogy az 1920. évi I. tc.-et, ahogy láttuk, még ugyanabban az évben, augusztusban kiegészítette az 1920. évi XVII. tc., amely – a kormány felelősségének fenntartása mellett – felhatalmazta a kormányzót a katonai megtorlás elrendelésére, s a parlamenti hozzájárulás megszerzését utólag is lehetővé tette. Ennek alapján Romsics Ignác szerint „súlyos jogi tévedés” törvénysértéssel vádolni Horthyt és Bárdossyt a hadba lépés miatt, mert az 1920. évi I. tc.-ben

⁹² Bárdossy László a Népbíróság előtt i. m. 30.

⁹³ Lásd Bárdossy László a Népbíróság előtt i. m.

⁹⁴ A témában állást foglaló Borsányi Julián, Dombrády Lóránd, Pritz Pál, Romsics Ignác, Szakály Sándor és Ujváry Gábor több munkájában is publikálta ezzel kapcsolatos álláspontját. Mivel ezek általában több alkalommal is ugyanazzal a szöveggel kerültek közlésre, nem hivatkozom külön e munkáikat. A Magyarország hadba lépésének körülményeit végletesen elfogult, tendenciózus – bevallottan Bárdossy László jogi rehabilitációjának előkészítése céljából írt – tanulmányban vizsgáló Perjés Géza hadtörténész szerint a Jugoszlávia elleni „támadó háború”, valamint a Szovjetunió elleni hadba lépés nem csupán nem volt jogellenes, hanem az akkori körülmények között helyes is volt. *Perjés Géza: Bárdossy László és pere. Hadtörténelmi Közlemények* 113. (2000) 771–837. Perjés szerint a hadba lépés jogszerűségének kérdése fel sem merülhet, „[...] mivel a két világháború közötti időben nem létezett olyan nemzetközi jogi törvény vagy megállapodás, mely a támadó háborút tiltotta és szankcionálta volna”. Uo. 785. Ez az állítás azonban – lásd fentebb az 1.2. pontot – a nemzetközi jogi kontextus ismeretének teljes hiányáról árulkodik.

⁹⁵ *Szakály Sándor: A „hadüzenet” – egy minisztertanácsi jegyzőkönyv margójára. História* 14. (1992: 2. sz.)

meghatározott kormányzói jogkört az említett módon kiterjesztették, s a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazásának feltételei közül egyedül a „közvetlen veszély” kritériuma lehet kérdéses.⁹⁶ Ehhez hasonlóan többen is igyekeztek cáfolni a történetírásban „gyökeret vert”, „közkeletű” tévedést, amely szerint Magyarország hadüzenettel lépett volna be a Szovjetunió elleni háborúba, vagy hogy e döntéshez a parlament előzetes jóváhagyására lett volna szükség.⁹⁷ Ennélfogva igen gyakori, hogy a korabeli forrásokat, az egykori események szereplőinek véleményét közlő történészek megjegyzésekkel korrigálják az eredeti szövegeket, nem mulasztva el megjegyezni, hogy valójában nem hadüzenetről, hanem a hadiállapot beálltának megállapításáról volt szó.⁹⁸ A legegységesebben Dombrády Lóránd fogalmaz, aki szinte szó szerint az 1941-es kormányhatározat álláspontját fogadja el azzal, hogy a hadiállapot nem magyar kezdeményezésre, hanem „[...] a Szovjetunió részéről hadüzenet nélkül végrehajtott, provokátlanul támadás nyomán következett be”, a döntő szót pedig a kormányzó mondta ki.⁹⁹

A lényegyet illető kérdéseken túl a jogi érvelés már többfelé elágazott a hivatkozott történeti munkákban. Szakály Sándor visszatérő érve, hogy a „hadüzenet” szó egyszer sem fordult elő a június 26-i minisztertanácsi ülésen (egyik jegyzőkönyv-változat szerint sem), s tőle származik az az állítás is, amely szerint a hadiállapotról szóló június 27-i parlamenti bejelentés során azért nem került sor szavazásra, mert „[...] nem hadüzenetről volt szó, hanem egy bekövetkezett tény bejelentéséről.”¹⁰⁰ Pritz Pál a fentebb idézett érvelést azzal egészíti ki, hogy „[...] az előírásokat ugyan nem teljesen tartották be, de arról korántsem lehet megalapozottan beszélni, hogy az »alkotmánnyal« – hiszen ilyen valójában nem létezett, alkotmányon az alaptörvények együttesét értették – Bárdossy frontálisan szembekerült volna”. Mivel a kormány a hadba lépés mellett döntött, a tényleges döntést pedig nem Bárdossy, hanem Horthy hozta meg, legfeljebb csak annyiban lehet alkotmánysértésről beszélni, hogy Bárdossy a

⁹⁶ *Romsics Ignác*: Magyar sorsfordulók 1920–1989. Bp. 2012. 143.

⁹⁷ Lásd például Pritz Pál jegyzetét a Bárdossy-per anyagához. (Bárdossy László a Népbíró-ság előtt i. m. 10.); *Borsányi J.*: Az 1941. június 26-ai i. m. 91.; *Ungváry Krisztián*: A magyar honvédség a második világháborúban. Bp. 2005. 20. Dombrády Lóránd egy munkájában szinte megrója a Bárdossy-per ügyészét, amiért az nem akarta tudomásul venni, hogy az 1920. évi I. tc-et később módosították, és ezért nem is kellett az Országgyűlés előzetes hozzájárulása. *Dombrády L.*: A hadba lépés felelősségéről i. m. 546.

⁹⁸ Ujváry Gábor, a Hóman-ügy perújítási eljárásának egyedüli történész szakértője például bírósági szakvéleményében több alkalommal is kijavította Hóman korabeli, a hadüzenetre vonatkozó utalásait a „hadiállapot” kinyilvánítására. Fővárosi Törvényszék ítélete, 2015. március 6. 3. B.519/2014/12. szám. Lásd még Pritz Pál fentebb hivatkozott jegyzetét, továbbá *Hrisztoforov, V. – Varga, É. M.*: Werth Henrik i. m. 217.; *Ujváry Gábor*: Történettudomány vagy törvényszék? Még egyszer a Hóman-peréről. Rubicon 27. (2016: 2. sz.) 61.

⁹⁹ *Dombrády L.*: A hadba lépés felelősségéről i. m. 548.

¹⁰⁰ *Szakály Sándor*: „Magyarország és a Szovjet-unió között a hadiállapot beállott.” Egy döntés politikai hátteréről. Hadtörténelmi Közlemények 104. (1991: 2. sz.) 33., 36.

parlament utólagos hozzájárulását csak késve kérte meg.¹⁰¹ Perjés Géza szerint a hadba lépés vonatkozásában a kormányzó „[...] egyedül volt birtokában a törvény adta felhatalmazásnak”,¹⁰² Dombrády Lóránd a hadba lépésről szóló 1941. június 26-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvének két fennmaradt változatának hitelességét azért vonja kétségbe, mert az azokban jelzett határozatot a kormány nem is hozhatta volna meg, mert ha mégis határozott volna a hadiállapotról, akkor azt a miniszterelnöknek a kormányzó elé kellett volna vinnie jóváhagyásért.¹⁰³

Az 1990 utáni irodalomban már csak kevesen tartották meg a hadüzenetre, illetve a hadba lépés alkotmányos problémáira vonatkozó korábbi álláspontjukat,¹⁰⁴ de elképzelhető, hogy ezek a szerzők valójában nem is tulajdonítottak jelentőséget ennek a kérdésnek.¹⁰⁵

A Szovjetunió elleni hadba lépés alkotmányossága

A Szovjetunióval szembeni hadba lépés kétségtelenül Magyarország második világháborús részvételének sorsfordító eseménye volt. Annak érdekében, hogy az erről szóló döntések alkotmányosságának kérdését értékelhessük, érdemes külön-külön foglalkoznunk azokkal az érvekkel, amelyek a kortárs történeti szakirodalom többségi álláspontja szerint az 1941. június 26-i hadba lépés alkotmányos módja mellett szólnak.

a) A hadba lépés a hadiállapot beálltának kinyilvánításával történt, nem pedig hadüzenettel.

Ennek az érvek az a lényege, hogy mivel a hadba lépés nem hadüzenettel történt, hanem a hadiállapot beálltának megállapításával, ezért nem is lehet számon kérni rajta a hadüzenet eljárási feltételeit. Nem kétséges azonban, hogy egy eljárást a tartalma alapján kell megítélni, nem pedig azon az alapon, hogy résztvevői hogyan nevezik – ebben az esetben annál is inkább, mert a magyar jog nem ismerte a „hadiállapot beálltának megállapítását” vagy kinyilvánítását

---

¹⁰¹ Bárdossy László a Népbíróság előtt i. m. 11. Igaz, Pritz Pál egy újabb publikációjában már úgy fogalmaz, hogy Bárdossy elfogadta a kormányzó „alkotmányjogilag kifogásolható” döntését. *Pritz Pál: A Szovjetunió elleni magyar hadbalépés döntési mechanizmusa.* In: *Háború és nemzeti önismeret* i. m. 139.

¹⁰² *Perjés G.:* Bárdossy László és pere i. m. 793.

¹⁰³ *Dombrády L.:* A hadba lépés felelősségéről i. m. 542.

¹⁰⁴ Így például *Ormos Mária:* Magyarország a két világháború korában 1914–1945. Debrecen 1998. 346.

¹⁰⁵ A korszakról történeti munkát közlő Herczegh Géza nemzetközi jogász szerint például Magyarország hadüzenettel lépett hadba a Szovjetunió ellen, az a leírása azonban, amely szerint arról a Minisztertanács döntött, amit a kormányzó „tudomásul vett”, nyilvánvalóan téves. *Herczegh Géza:* A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Bp. 1999. 345–346.

a háborúba lépés legitim módjaként. Mint láttuk, az 1920. évi I. tc. csak a hadüzenet, illetve a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazásának lehetőségéről rendelkezett.

Ezzel kapcsolatban az is megjegyezhető, hogy ha a hadüzenet megtörténte önmagában azzal utasítható el, hogy 1941 júniusában nem a hadüzenetet, hanem a hadiállapot beállítását deklarálták, s ez kizárja az 1920. évi I. tc. alkalmazását, akkor ez az érvelés az 1920. évi XVII. tc. felhívását is kizárja, hiszen nem is a hadsereg közvetlen veszély esetén való, országhatáron túli alkalmazását jelentették be, hanem a hadiállapot beállítását nyilvánították ki.

Azok a történészek, akik azt hangsúlyozzák, hogy a hadiállapot beálltának kinyilvánítása nem azonos a hadüzenettel, egyöntetűen hadüzenetnek tekintik a brit kormány 1941. decemberi nyilatkozatát, amely pedig szintén a hadiállapot beállításáról szólt (Magyarországgal szemben). Ugyanígy közmegegyezés van abban a kérdésben, hogy 1941 decemberében Magyarország hadat üzent az Egyesült Államoknak, jöllehet akkor ugyancsak a hadiállapot („háborús állapot”) bejelentése történt magyar részről. Valójában a második világháború idején a legtöbb hadüzenetet ilyen formában – azaz a hadiállapot beálltának kinyilvánításával – közölték.

A hadüzenet kizárása azon az alapon, hogy a kormányzó és a kormány nem hadüzenetet küldött, hanem csupán kinyilvánították a már bekövetkezett hadiállapotot, azért is meglepő érvelés, mert a hadüzenet hagyományosan éppen a hadiállapot (egyoldalú) kinyilvánítását jelentette, vagyis mind a hazai közjog, mind az akkoriban érvényes nemzetközi jog szerint a hadiállapot kinyilvánítása a hadüzenettel esett egy tekintet alá.¹⁰⁶ Tulajdonképpen a korabeli politikai szóhasználat sem tért el ettől. Az 1941. június 23-i rendkívüli kormányülésen hozott határozat például úgy fogalmazott, hogy Olaszország a Szovjetunió német megtámadása után „[...] jóval messzebb ment el”, mint a magyar (amely csak a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolat megszakításáról döntött), „[...] mert a Szovjetunióval hadiállapotban lévőnek tekinti magát”, márpedig ez a Szovjetunióval szembeni olasz hadüzenetre utalt.¹⁰⁷ Bárdossy miniszterelnök

¹⁰⁶ „A hadüzenet egy állam által egy másik államhoz intézett bejelentés, amely szerint úgy tekinti, hogy közöttük háború van. Korábban a hadüzenetre többé-kevésbé ünnepélyes formában került sor, mára azonban ezek az ünnepélyes külsőségek eltűntek, és a hadüzenet bármely formában, egyszerű közléssel történhet.” *L(assa) Oppenheim: International Law. A Treatise. Vol. II. War and Neutrality.* London–New York–Bombay 1906. 102–103. Az 1907. évi III. hágai egyezmény szövege nem korlátozta az előzetes értesítést a háborút kezdeményező félre, s a második világháborúban számos példa volt a kölcsönös hadüzenetre (például Japán és az USA, vagy Magyarország és az Egyesült Államok között). Igaz azonban, hogy az egyezmény célja kétségtelenül a békeidőben, bejelentés nélkül kezdett támadó háborúk megakadályozása volt. *Thomas Erskine Holland: The Laws of War on Land (Written and Unwritten).* Oxford 1908. 18. Az egyezmény megszületésének körülményeiről lásd *Pearce A. Higgins: The Hague Peace Conferences and other International Conferences concerning the Laws and Usages of War. Texts of Conventions with Commentaries.* Cambridge 1909. 202–205.

¹⁰⁷ Szent-Iványi-kézirat, 633.

ezen a kormányülésen továbbá külön hangsúlyozta, hogy a diplomáciai kapcsolatok megszakítása a szovjetekkel Magyarország részéről nem jelenti a hadiállapot deklarációját, ami alatt akkor – vagyis még a kassai bombázás, a *casus belli* előtt – nyilvánvalóan a hadüzenetet értette.¹⁰⁸ Vagy amikor gróf Esterházy Móric korábbi miniszterelnök, akinek pár nappal korábban Bárdossy azt mondta, hogy „szó sincs” arról, hogy Magyarország egy német–orosz konfliktus esetén belépne a háborúba, június 27-én felkereste Bárdossyt, a kormányfő kijelentette előtte: „Nem tudtuk kikerülni. A katonák forcírozták [sic!]; a hadsereg fellázadt volna, ha nem üzenünk hadat”.¹⁰⁹

Figyelemre méltó továbbá, hogy miután a nemzetközi jogban a Briand-Kellogg-paktum megtiltotta a támadó háborút, mint a nemzeti politika eszközét, a háborút kezdeményező államok tudatosan kerültek a háború és a hadüzenet kifejezéseket, s a háború megindítása kapcsán a hadiállapot bekövetkeztének egyszerű megállapításával úgy kívánták feltüntetni a helyzet alakulását, mintha a háború az ellenfél magatartása folytán már előbb kitört volna, s így a hadiállapot megállapítása már csak a tényleges helyzet bejelentését jelenti. Ez a gyakorlat azonban nem volt más, mint a hadüzenet álcázása, vagyis „[...] a hágai egyezmény nyílt és félreérthetetlen formájától eltérő leplezett alakja”, s csak arra szolgált, hogy elhárítsa a háborúért való felelősséget.¹¹⁰ Elvileg azonban, ha egy államnak nem sikerült bizonyítania, hogy valóban háborús támadás érte, akkor nem volt jelentősége, hogy formálisan nem hadüzenettel lépett háborúba.

Lényegét tekintve ezt a taktikát követte Magyarország már a délvidéki bevonulással is: akkor is azt szerette volna elkerülni, hogy támadónak tekinthessen, s a tényleges hadműveletekkel minél gyorsabban elérhesse a kitűzött célt, majd a kivívott eredményeket megőrizve, gyorsan napirendre lehessen térni az események felett.¹¹¹ Hasonló megfontolások vezethették Horthyt és Bárdossyt is, amikor a Szovjetunióval szembeni hadba lépéskor is feltűnően kerültek a hadüzenetre való utalást – nem pedig az volt az ok, amit Pritz Pál állít, aki szerint

¹⁰⁸ MNL OL K 27 19410623.

¹⁰⁹ Szent-Iványi-kézirat, 682. Szent-Iványi Domokos visszaemlékezése szerint a hadba lépésről döntő június 26-i minisztertanácsi ülés előtt „[...] a honvédelmi miniszter a legélesebb formában összecsapott a miniszterelnökkel, s a vezérkari főnökkel való együttes lemondásával fenyegetőzött, ha a hadüzenet nem történik meg azonnal; Bárdossy azt válaszolta, hogy erről a minisztertanács fog dönteni”. Uo. 646.

¹¹⁰ „[...] a hadiállapot megállapítása nem más, mint a fegyveres küzdelem háborúnak minősítése, ez ennek következtében a háborúvá minősítés legjellemzőbb nyílt eszközével, a hadüzenettel egyértelmű.” *Ókéri Polzovics Iván: Hadüzenet-hadiállapot beállta. Külügyi Szemle* 21. (1942) 461–462., 464.

¹¹¹ Uo. Sőt, maga Bárdossy nyilatkozott úgy, hogy a Minisztertanács 1941. decemberi, az USA-val való viszonyról szóló kétértelmű nyilatkozatának (lásd lentebb) is az volt a célja, hogy Magyarország ne a háborút kezdeményező félként tűnjön fel. „...[hogy] kifejezetten háborút kelljen üzenünk az Egyesült Államoknak. Ezt akartuk elkerülni.” Szent-Iványi-kézirat, 682.

„Bárdossyban sokkal több formaérzék volt, mint hogy egy ilyen otrombaságot [ti. a Szovjetunióknak való hadüzenetet – SZ. Z.] elkövesse.”¹¹²

b) A kormányzó és a Minisztertanács az 1920. évi XVII. tc. szerint járt el – azaz nem hadüzenetről volt szó, hanem a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazására került sor, amelyre más eljárási szabályok vonatkoztak.

A hadba lépés elnevezésénél is fontosabb érv, hogy arra 1941. júniusában az 1920. évi XVII. tc. 2. §-ának (2) bekezdése alapján került sor.¹¹³ Ezt az is bizonyítja, hogy a miniszterelnök erre a jogalapra hivatkozva kérte a Képviselőháztól a Szovjetunió ellen végrehajtott katonai akciók jóváhagyását. Ezt a gondolatmenetet látszólag egy közjogtörténeti érv is alátámaszthatná, jöllehet arra egyik idézett szerző sem hivatkozott. Eszerint, ahogy korábban már láttuk, az 1920. évi hadügyi törvények a honvédségről szóló 1868. évi XLI. tc. és az 1912. évi XXXI. tc. szabályozását követték,¹¹⁴ amelyek ugyancsak rendelkeztek a honvédség országhatárokon kívüli alkalmazásáról, s amelyek ezt a lehetőséget nyilvánvalóan a háború esetére biztosították.¹¹⁵

Ez az érvelés azonban nem helytálló. Az 1920. évi XVII. tc. 2. §-a ugyanis nem adott felhatalmazást a hadba lépésre, azzal együtt sem, hogy a szabályozás mintájául szolgáló történeti közjogban a hadsereg külföldi alkalmazása még valóban a honvédség országhatáron kívüli háborúban való részvételére vonatkozott. Csakhogy 1526 után ezeknek a törvényeknek egészen más funkciója, illetve értelme volt, mint az alkotmányosság helyreállítását követően 1920-tól. Mivel a hadüzenet joga az uralkodó kizárólagos felségjoga volt, s Mohács óta (1687-től fiú-, 1723-tól pedig leányági öröklés alapján is) az összes magyar király idegen (a Habsburg-) házból való volt, az Országgyűlés azért kötötte saját jóváhagyásához a hadsereg külföldi bevetését, hogy ezáltal garanciát kapjon arra, hogy az uralkodó a magyar honvédséget ne használhassa fel más országgal kapcsolatban, idegen érdekek védelmében. A hadsereg külföldi felhasználását illetően azonban 1920 után alapvetően eltérő politikai és közjogi helyzet volt Magyarországon, hiszen az országnak többé nem volt idegen uralkodója, akinek a hadüzenet a kizárólagos jogkörébe tartozott volna.¹¹⁶ Ez utóbbi immár

¹¹² *Pritz Pál*: Bevezetés. In: Bárdossy László a népbíróság előtt i. m. 10.

¹¹³ A történeti irodalomban valamilyen rejtélyes okból elterjedt a törvény 2. §-ának (2) bekezdésére való hivatkozás. A 2. §-nak azonban nem volt (2) bekezdése, így a továbbiakban nem is így utalok a szakaszra.

¹¹⁴ Lásd erről az 1920. évi I. t.-c. 13. §-ának módosításáról szóló [1920. évi XVII. tc.] Törvényjavaslat indokolását. Nemzetgyűlési irományok, 1920. III. 101. szám melléklete. 344.

¹¹⁵ Lásd *Szabó István*: A szokásjog és a törvény viszonya a kormányzói tiszt 1920-as szabályozásakor, különös tekintettel a főhadúri jogra. In: A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése. Szerk. Schweitzer Gábor – Szabó István. Bp. 2016. 155–169.

¹¹⁶ Erre a különbségre utal a korabeli közjogász Csekey István is, aki szerint a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazásának előzetes parlamenti jóváhagyáshoz való kötésének „[...] csak addig volt értelme, amíg az államfő hadüzenési joga nem volt korlátozva [...] és amíg az

az államfő, a Minisztertanács és az Országgyűlés közti megosztott hatáskör volt, így ebben a tekintetben már nem volt szükség olyan garanciára, amelyet például a honvédségről szóló 1868. évi XLI. tc. tartalmazott.

De akkor vajon mi értelme lehetett annak, hogy az 1920. évi I. tc. világos különbséget tett a hadüzenet és a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazása között?

Nyilvánvalónak tűnik, hogy a törvényalkotó nem a hadba lépés két külön formájára gondolt, amelyek közül adott alkalommal a kormányzó és az Országgyűlés szabadon választhatott, hiszen akkor nem ugyanazt az eljárást alkalmazta volna mind a két intézményre.¹¹⁷ Mégis, ha a hadüzenet alatt csak a háború kezdeményezését, illetőleg a támadó háborút értjük, akkor felvethető, hogy e második fordulat olyan esetekre vonatkozhatott, amikor Magyarországot támadják meg, azaz az ország védekező háborúra kényszerül. Am ha a törvényalkotó a védekező háborúra gondolt volna – például egy váratlan támadás késedelem nélküli elhárítása érdekében –, akkor bizonyosan nem csak a hadsereg külföldi alkalmazására adott volna különleges felhatalmazást a kormányzó és a Minisztertanács számára, hanem belföldi bevetésére is. Ennek hiányában ugyanis alkotmányellenessé vált volna a hadsereg minden védekező tevékenysége, amennyiben a hadműveletek magyar területen folytak úgy, ahogy az 1944 szeptemberétől meg is valósult, amikor a Vörös Hadsereg offenzívája magyar területre ért. Ettől az időponttól kezdve épp az tette volna alkotmány sértővé Magyarország háborús részvételét, ha a hadba lépés 1941. június 26-iki deklarálásának jogalapját az 1920. évi XVII. tc. jelenti, hiszen az annak alapján született döntés csakis a hadsereg országhatáron túli alkalmazására terjedt ki.

A magyar történeti közjogban nemcsak a hadsereg határon túli alkalmazása igényelt speciális – az Országgyűlés általi – jóváhagyást, hanem a belföldi bevetés is. Így például a középkori jogban a hadba hívás (1886-tól a népfölkelés főszabály szerint is) az országhatáron belüli háborús cselekményekre is kiterjedt. Meg kell jegyezni továbbá azt is, hogy a két háború közötti magyar közjog megkülönböztette a háborút és az „országot közvetlenül fenyegető háborús veszélyt”.¹¹⁸

Mindezek alapján az 1920. évi XVII. tc. 2. §-ának csak az az értelmezése ésszerű, amely szerint ez a szakasz az országot fenyegető idegen katonai támadás elhárítását kívánta lehetővé tenni, például megelőző katonai csapással, vagy az 1941. június 26-i eseményekhez hasonló fegyveres incidensekre adott gyors

---

uralkodó idegen állam feje is volt.” *Csekey István: A kormányzó és jogköre. Magyar Jogi Szemle* 1. (1920) 262.

¹¹⁷ Romsics Ignác téved, amikor azt állítja, hogy az 1920. évi I. tc. módosítása után a honvédség országhatáron kívüli alkalmazását immár „[...] csakis a kormányzó rendelkezte el.” (*Romsics I.: Magyar sorsfordulók* i. m. 142.) Valójában a hadüzenetre, illetve a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazására alapesetben az 1920. évi XVII. tc. után is ugyanazok az eljárási szabályok vonatkoztak, hiszen ez a törvény csupán kiegészítette a korábbi szabályozást egy speciális esettel anélkül, hogy a főszabályt (az előzetes parlamenti jóváhagyás követelményét) megváltoztatta volna.

¹¹⁸ 1939. évi II. tc. 141. §.

megtorlással. Erre utal a rendelkezésben foglalt „közvetlen veszély” feltétele is, amely kitétel a korábbi (például az 1868-as) szabályozásban nem szerepelt, s csupán az 1939. évi honvédelmi törvényben találunk hasonló utalást (lásd fentebb). De ezt erősíti az is, hogy a hadba lépés után végrehajtott katonai műveleteket egy ideig „megtorló” akcióknak nevezték (jóllehet a „hadiállapot” általános használatára nyomán senkinek sem lehetett kétsége a tekintetben, hogy Magyarország bekapcsolódott a háborúba). A XVII. tc. tehát nem a háborúba lépésre vonatkozott (amire a hadüzenet intézménye szolgált, vagyis a hadba lépésről szóló – bármiilyen formájú, akár a védekező háborúra vonatkozó – bejelentés), hanem a háborún kívüli más, az országhatárokon túli katonai akciókra.¹¹⁹

Márpedig a kormányzó, illetve a Minisztertanács 1941. június 26-i döntése a Szovjetunió elleni hadba lépésre, azaz a háborúba való bekapcsolódásra irányult, s ehhez kérték az Országgyűlés utólagos jóváhagyását is. Bár kezdetben a sajtó – a vezérkari főnök nyilatkozatai alapján – „megtorlásról” beszélt, a hivatalos nyilatkozatok nyelvezete már a nyár folyamán átalakult, kétségtelenné téve, hogy nem pusztán megtorló akcióról, hanem a Szovjetunióval szembeni háborúban való teljes körű részvételről van szó.¹²⁰

c) A hadba lépés során betartották az 1920. évi XVII. tc. követelményeit.

Ám még ha el is fogadnánk az 1920. évi XVII. tc.-et, mint a Szovjetunióval szembeni hadba lépés jogalapját, a hadiállapot kinyilvánítását akkor is jogellenesnek kellene tekintenünk, mivel még az e törvény által meghatározott feltételeket sem tartották be. Mint láttuk, a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazásának számos eljárási feltétele volt, így

- a) erre csak „közvetlen veszély” esetén kerülhetett sor
- b) a kormányzó rendelhette el
- c) az „összminisztérium felelőssége” és
- d) a nemzetgyűlés (1927-től az Országgyűlés) „[...] késelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett”.

¹¹⁹ A korabeli nemzetközi jog is különbséget tett a háború (*war*) és a fegyveres megtorlás (*reprisal*) között, előbbin az ellenség teljes legyőzését, az utóbbin (békeidőben) korlátozott katonai fellépést, mint büntetést értve. *Holland, T. E.: The Laws of War* i. m. 11.

¹²⁰ A vezérkari főnök tájékoztatása alapján kiadott június 27-i MTI-jelentés szerint magyar gépek szovjet katonai célpontokat bombáztak az „orosz repülőátadások megtorlásaként”, majd a sikeres támadás után visszatértek, másnap pedig a szárazföldi egységek akcióját úgy kommentálták, hogy a magyar csapatok „[...] az ellenséget üldözve, a határt több helyen átlépték.” A július 2-i jelentés szerint „Csapataink tervszerű előnyomulásukat a német egységekkel szoros együttműködésben folytatják”, és immár nincsenek szovjet egységek a magyar határnál. Az MTI július 10-én kiadott jelentései szerint a magyar kerékpáros csapatok nagy menetteljesítményükkel jelentősen hozzájárultak az addigi sikerekhez, s a magyar csapatok már mélyen bennjártak szovjet területen. A későbbiekben viszont egyszerűen már csak „keleti háborúként” vagy „hadjáratként” emlegették a katonai műveleteket.

A Szovjetunióval szembeni hadba lépés esetében egyik feltétel sem érvényesült teljes körűen, jóllehet bármely eljárás követelmény hiánya törvényellenessé tette volna a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazását, hiszen konjunktív feltételekről volt szó.

a) Erősen kétséges a „közvetlen veszély” fennállása, miután annak a Szovjetunió vonatkozásában kellett volna fennállnia (hiszen vele szemben állapították meg a hadiállapotot).¹²¹ A háborúba való belépés szempontjából döntő jelentőségű – s tekintettel a döntés súlyára is, minimálisan elvárható – lett volna, hogy a kormányzó és a Minisztertanács meggyőződjön arról, hogy nem csupán véletlen – vagy akár szándékos – katonai incidens történt a Szovjetunió részéről, hanem valóban háborús célú, hadüzenet nélküli katonai támadás érte Magyarországot. Ez különösen indokolt lett volna olyan előzmények után, hogy a kormány addig egyáltalán nem tartott szovjet támadástól (igaz, ki sem zárta annak lehetőségét).¹²² Ráadásul június 23-án Molotov szovjet külügyi népbiztos Moszkvában arról tájékoztatta Kristóffy József moszkvai magyar követet, hogy a Szovjetunióknak nincs ellenséges szándéka Magyarországgal szemben (a miniszterelnök másnap reggel vette kézhez az erről szóló táviratot). A Szovjetunió a támadás után is cáfolta, hogy a bombázást a szovjet haderőhöz tartozó gépek hajtották volna végre. Valójában a kormány felelőtlenségét jól mutatja, hogy Werth Henrik – akinek a tájékoztatása alapján a kormány döntött a hadba lépésről – a hadiállapot kinyilvánításáról szóló döntés másnapján, azaz június 27-én rendelte el egy vizsgálóbizottság létrehozását az eset körülményeinek tisztázására. A háborúba való belépést illetően ugyan volt különbség az azt kitartóan támogató katonai vezetés és a németek formális felkérésére váró politikai irányítás között, de ez nem volt stratégiai jellegű ellentét,¹²³ s úgy tűnik, a németek oldalán való részvétel csak idő kérdése volt.¹²⁴

¹²¹ „Kétségtelen, hogy a kormány kizárólag a vezérkar főnökének tájékoztatása alapján állapította meg a Szovjetunióval beállott hadiállapotot, valamint az is tény, hogy a katonai vezetésnek akkor még semmiféle bizonyíték nem állott a rendelkezésére, amely ezt a tájékoztatást igazolhatta volna”. *Borsányi J.*: Az 1941. június 26-ai kassai bombatámadás i. m. 102.

¹²² Bárdossy néhány nappal korábban, június 15-én a berlini magyar követnek küldött táviratában azt írta, hogy „Rendkívül valószínűtlen ugyan, hogy az orosz hadsereg éppen magyar határszakasz ellen indítson nagyobb erővel támadást, de katonai vezetőségünk ezt a lehetőséget mégsem tartja teljesen kizártnak.” DIMK V. 1183. Sztójay követnek tájékoztatást kellett kérnie a német kormánytól annak szándékairól, s egyben tartózkodnia kellett bármiféle felajánlkozástól.

Magyar források szerint továbbá április 7-én (a Jugoszlávia elleni német támadás másnapján) jugoszláv repülőket mellett angol gépek is repülő-támadást intéztek Szeged ellen, de akkor Bárdossy miniszterelnök csupán arra utasította Barcza György londoni magyar követet, hogy a „legerélyesebben tiltakozzon” a brit külügyminisztériumban a támadás miatt. Szent-Iványi-kézirat, 577. DIMK V. 1017–1018.

¹²³ *Szakály S.*: „Magyarország és a Szovjet-unió között a hadiállapot beállott” i. m. 31.

¹²⁴ Dombrády Lóránd szerint a honvéd vezérkar már a hadba lépést megelőzően elkészítette egy „támadó szellemű elhárítás” terveit. *Dombrády Lóránd*: Magyarország hadbelépésének ötvenedik évfordulójára. Hadtörténelmi Közlemények 104. (1991: 2. sz.) 11.

b)–c) Bár nem kétséges, hogy a hadba lépésre személyesen Horthy Miklós kormányzó adott utasítást, a kormányzói döntés alakilag nyilvánvalóan hibás, s elvileg érvénytelen volt. Az 1920. évi I. tc. 13.§-a szerint ugyanis a kormányzó „[...] minden rendelkezése és intézkedése, ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is, csak úgy érvényes, ha az illetékes felelős miniszter ellenjegyzésével van ellátva.”¹²⁵ Azonban, mint ismert, Horthy már a hadiállapotról szóló minisztertanácsi döntés előtt kiadta a hadparancsot a katonai akcióra, sőt még az előtt, hogy erről a miniszterelnökkel megállapodott volna. Semmilyen forrás nem utal arra, hogy a kormányzói döntés írásban, a miniszterelnök által ellenjegyzett formában valaha is megszületett volna,¹²⁶ jóllehet az ellenjegyzés a magyar közjogban 1848 óta az írott formájú államfői döntés aláírását jelentette.¹²⁷ Függetlenül az ellenjegyzés természetéről folytatott korabeli alkotmányjogi vitától,¹²⁸ csak az írásbeli forma volt alkalmas annak igazolására, hogy mind a meghatározott tartalmú államfői döntés, mind pedig annak ellenjegyzése a valóságban is megtörtént. A Minisztertanács ülésén a miniszterelnök által szóban kimondott „határozat” aligha volt alkalmas az ellenjegyzés utólagos pótlására,¹²⁹ különösen úgy, hogy azt ki sem hirdették.¹³⁰ A szóban forgó határozatnak nincs nyoma, arról csak a rendkívüli minisztertanácsi ülésről két változatban is elkészített jegyzőkönyv tanúskodik.¹³¹ Így Bárdossy miniszterelnök az ellene folyó perben nem is tudta bizonyítani, hogy a kormány valóban

¹²⁵ Az 1920. évi I. tc. 13. §-a szerint azonban nem szorultak ellenjegyzésre „a hadsereg vezérletére, vezényletére és belsőszervezetére” vonatkozó kormányzói döntések. Ez a rendelkezés kevésbé konzekvens gyakorlathoz vezetett; Horthy például a csapattestek számának meghatározásáról vagy a parancsnokságok felállításáról önállóan, miniszteri ellenjegyzés nélkül döntött, míg a katonai kinevezések ellenjegyzéssel történtek.

¹²⁶ A hadparancs önállóan, ellenjegyzés nélkül sem jelent meg a kormányzói „szabályrendeleteket” közlő Honvédségi Közlönyben.

¹²⁷ „Az ellenjegyzési intézmény maga után vonja [...], hogy a király (kormányzó) csak írásbeli úton, okiratilag rendelkezhetik”. *Tomcsányi Móric*: Magyarország közjoga. Bp. 1943. 499.

¹²⁸ A vita lényege az volt, hogy az ellenjegyzés vajon az államfői aktus érvényességi kelléke volt-e, vagy annak tanúsítása, hogy az illetékes miniszter egyetért-e azzal, esetleg csupán annak igazolása, hogy a döntés valóban az államfőtől ered. Lásd ehhez *Kmetty Károly*: A magyar közjog tankönyve. Bp. 1905. 168.

¹²⁹ Ennek jelentőségét épp az ominózus 1941. június 26-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve szemlélteti legjobban, hiszen annak két – részben eltérő tartalmú – változata is fennmaradt, amelyek még a kormányhatározat szövegének is különböző változatait tartalmazzák. Tekintettel a kormányzói döntések ellenjegyzésének általános követelményére, az 1920. évi XVII. tc. 2. §-ában a „magyar összminisztérium felelősségére” való utalás csak annyit jelentett, hogy a hadsereg határon kívüli alkalmazásáról szóló kormányzói döntést a miniszterelnöknek kellett volna ellenjegyeznie, minthogy 1920 óta az államfői döntéseket már csak az „illetékes felelős miniszter” ellenjegyezhetette (1920. évi I. tc. 13. §).

¹³⁰ A Minisztertanács döntéseit szótöbbséggel hozta, rendeleteit és határozatait miniszterelnöki szám alatt hirdették ki. *Egyed István*: A mi alkotmányunk. Bp. 1943. 316.

¹³¹ További alkotmányos probléma, hogy ha a Bárczy-féle minisztertanácsi jegyzőkönyv volt hiteles, akkor a Minisztertanács határozata – a hadiállapot megállapítása ellenére – csak korlátozott katonai akcióhoz járult hozzá: „A miniszterelnök úr javaslatára a miniszter-

csaknem egyhangúlag (egyedül Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ellenzése mellett) döntött volna a hadba lépésről. Igaz, ennek ellenkezője sem volt bizonyítható, ám ez csak megerősíti, hogy írásbeli, a miniszterelnök által ellenjegyzett döntés hiányában a hadba lépésre vonatkozó aktus – nevezik azt bárminek – hitelessége utólag nem igazolható.¹³²

d) Jóllehet Bárdossy László miniszterelnök már a Szovjetunió elleni támadás napján bejelentést tett az Országgyűlésben a hadiállapotról szóló döntésről,¹³³ ahhoz csak egy hónappal később kérte a parlament jóváhagyását, amit csak majdnem három hónappal később kapott meg. Így bizonyosan nem érvényesült az országgyűlés „[...] késelem nélkül kikérendő utólagos jóváhagyásának” feltétele sem, még ha az az adott helyzetben csupán formális követelmény volt is.¹³⁴

Az Egyesült Királysággal és az USA-val szembeni hadba lépés

Miután 1941 novemberében az Egyesült Királyság intézett ultimátumot Magyarországhoz, illetve decemberben kinyilvánította a hadiállapotot, a Nagy-Britanniával szembeni hadba lépés alkotmányosságának problémája nem merül fel. Más a helyzet az Egyesült Államok vonatkozásában, mert minden jel arra mutat, hogy Bárdossy László egymaga üzent hadat az USA-nak. Bár ebben az esetben nem kétséges, hogy Magyarország üzent hadat, ehhez nem kérték ki az Országgyűlés jóváhagyását, sőt a miniszterelnök úgy minősítette hadüzenetnek a korábbi minisztertanácsi határozatot, hogy arról előzetesen a kormányzóval sem egyeztetett.¹³⁵ A hadüzenet alkotmányos követelményei közül egy sem teljesült.

---

tanács úgy határozott, hogy Magyarország a lehetőségig limitált erőkkal vesz részt az Oroszország elleni katonai akcióban.” MNL OL K 27 1941. június 26.

¹³² Sem a délvidéki bevonulásra vonatkozó, a korabeli sajtóban közölt kormányzói kiáltványoknak, sem az akcióról szóló kormányzói hadparancsnak, sem pedig az Egyesült Államoknak szóló hadüzenetnek nincs eredeti, hiteles írásos nyoma. Ezekben a sorskérdésekben alighanem soha nem is született szabályszerű, a törvényeknek megfelelő döntés.

¹³³ Ez azonban semmiképp sem tekinthető az 1920. évi XVII. tc. 2. §-ában foglalt eljárási kelléknek, minthogy a bejelentésre napirend előtti felszólalás keretében került sor, amely azonban a korabeli házszabályok értelmében „határozat tárgya nem lehetett”, így annak formája eleve kizárta, hogy az Országgyűlés – akár hallgatólagosan, akár „élénk tapssal” – ahhoz hozzájáruljon. Lásd A Képviselőház házszabályai. 1939. évi hivatalos kiadás. Bp. 1939. 136. § (2).

¹³⁴ Szakály Sándor szerint a hadba lépésről szóló döntés országgyűlési jóváhagyására nem is volt szükség, mert csupán egy bekövetkezett tény tudomásulvétele történt. *Szakály S.*: „Magyarország és a Szovjet-unió között a hadiállapot beállott” i. m. 36. Ez azonban nyilvánvaló tévedés, hiszen, mint láttuk, az 1920-as szabályozás a parlament kifejezett hozzájárulását követelte meg.

¹³⁵ Horthy emlékirataiban fel is róttá Bárdossynak, hogy anélkül döntött a hadüzenetről, hogy azt vele – aki gyomorpanaszok miatt épp szanatóriumban volt – megbeszélte volna,

A hadüzenet hivatkozása a Háromhatalmi Egyezményből eredő kötelezettségre aligha volt tartható, hiszen nem az USA támadta meg Japánt, s csak a Pearl Harbor elleni támadás után üzent hadat Japánnak, majd december 11-én Németország és Olaszország nyilvánította magát az Egyesült Államokkal hadban álló félnek, így Magyarország az Egyezmény alapján nem lett volna köteles az USA-val szemben is hadba lépni.

Mindezen aligha változtat az a tény, hogy az Egyesült Államok kormánya nem vette komolyan Magyarország hadüzenetét, s a két ország közötti hadiállapotot csak hónapokkal később nyilvánította ki.

Az alkotmányosság vizsgálatának hasznáról és haszontalanságáról

A hadba lépésre vonatkozó, korábban idézett dokumentumokból és visszaemlékezésekből az derül ki, hogy a döntéshozók alkotmányossági, jogi megfontolásokat nem mérlegeltek a háborúba sodródás folyamatában. A Délvidék megszállása tisztán politikai döntés volt, amelyben egyáltalán nem játszottak szerepet a jogi vonatkozások. A Szovjetunióval szembeni hadiállapot kinyilvánítását illetően, néhány részletől eltekintve ma már eldönthetetlen, hogy tudatosan választották-e az 1920. évi XVII. tc.-re való hivatkozást, vagy csak utólag – az utólagos országgyűlési jóváhagyás kérése kapcsán – helyezkedtek erre a jogi alapra.¹³⁶ Az események láncolata alapján az látszik a legvalószínűbbnek, hogy a döntéshozatali folyamat során az abban résztvevők – elsősorban a kormányzó, a miniszterelnök, a vezérkari főnök és a Minisztertanács tagjai – magatartásának voltak véletlen, pontosabban előre nem tervezett momentumai, de az alkotmányossági szempontok ezúttal is teljesen háttérbe szorultak. Az Egyesült Államoknak szóló hadüzenet kinyilvánításának módja pedig már egy dezorientált politikai vezetés képét mutatta.

Valójában egyik katonai akció sem felelt meg a korabeli alkotmányos követelményeknek, illetve a vonatkozó törvényeknek. Az eljárás résztvevői alighanem azért nem tartották fontosnak a háború kérdésében való döntéshozatal formális szabályainak betartását, mert – joggal – úgy gondolták, hogy e kérdésekben közöttük lényegét tekintve akarategység volt, azaz végső soron mindnyájan támogatták Magyarország háborús részvételét. Az azonban valószínű, hogy a döntéshozók Jugoszlávia és a Szovjetunió megtámadásakor is tudatosan kerülni akarták annak látszatát, hogy Magyarország legyen az agresszor, s ennek megfelelően nem is kívánták a hadüzenethez szükséges

---

illetve ahhoz az Országgyűlés hozzájárulását kikérte volna. *Horthy Miklós: Emlékirataim.* Bp. 1990. 255.

¹³⁶ Azt például lehet tudni, hogy Magyarország azt kérte a német kormánytól, hogy a Szovjetunióval való hadba lépéséről szóló információt ne tegye közzé a tényleges katonai műveletek megkezdése előtt.

eljárást alkalmazni. A hivatalos magyar álláspont mindkét esetben, sőt még az Egyesült Államoknak szóló hadüzenet kapcsán is az ország kényszerhelyzetére hivatkozott, s igyekezett elhárítani magától a háborút kezdeményező fél felelősségét. Ezt – legalábbis az első két esetben – aligha a nemzetközi jogi felelősség elkerülése motiválta, mint inkább az angolszász hatalmakkal való kapcsolatok fenntartásának reménye.

Ha azonban Magyarország második világháborús katonai részvétele, illetve hadba lépése nem is felelt meg a korabeli (történeti) alkotmánynak, illetve az akkoriban hatályos törvényeknek, joggal vethető fel, hogy vajon a formális szabályok következetes betartása változtatott volna-e az események menetén. Jó okunk van azt gondolni, hogy Magyarország hadviselő féllé válása – mind a három elemzett esetben – alighanem éppúgy bekövetkezett volna, ha e katonai akciók során eleget tesznek az alkotmányosság követelményeinek.¹³⁷ Talán politikai szempontból kényelmetlenebb lett volna a kormány számára maga az eljárás, mert ha például egy Szovjetunió elleni hadüzenethez az Országgyűlés hozzájárulását előzetesen kikérték volna, a gyenge baloldali és polgári ellenzék egyes képviselői valószínűleg nyíltan elleneztek volna a háborúba lépést.¹³⁸ Azonban ez is csak rövid ideig késleltethette volna az események menetét.

Ám épp ebből ered a Magyarország második világháborús hadba lépésének alkotmányosságáról szóló történet tanulsága, azaz annak a példázata, hogy – szélsőséges esetben – hová vezethet, ha egy ország vagy egy politikai rezsim annyira nem tartja tiszteletben saját alkotmányos tradícióit, értékeit és szabályait, ahogy azt a Horthy-rendszer saját politikai-hatalmi céljai érdekében tette; nem csupán a hadba lépés kritikus hónapjaiban, hanem az azt megelőző években, sőt évtizedekben. Nem az számít tehát, hogy előzetesen vagy utólag kérték (és kapták) meg a parlamenti jóváhagyást, vagy, hogy a kormányzó döntését hagyta jóvá a kormány, vagy éppen fordítva. A lényeg, hogy a korabeli alkotmányosság 1941-ben olyan állapotban volt, hogy esély sem volt arra, hogy az önkényes vagy a valódi nemzeti érdekekkel ellentétes politikai akaratnak korlátot szabhatott volna.

---

¹³⁷ Ormos M.: Magyarország i. m. 233.

¹³⁸ L. Nagy Zsuzsa szerint például Rassay Károly nyilvánvalóan szót emelt volna a hadiállapot 1941. június 27-i miniszterelnök általi bejelentése ellen, ha arra nem napirend előtti felszólalás keretében került volna sor. *L. Nagy Zsuzsa: Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly.* Bp. 2006. 146. Bár Bárdossy a vele szemben folytatott eljárás során, valamint több a témával foglalkozó szerző is kiemelte, hogy a Képviselőházban egyetlen felszólalás sem hangzott el e bejelentés kapcsán, L. Nagy Zsuzsának igaza van: a Képviselőház korabeli házszabályai a napirend előtti felszólalások esetében valóban kizárták a hozzászólás lehetőségét. A Képviselőház házszabályai i. m. 136. § (2) bek.

ON THE CONSTITUTIONAL BACKGROUND OF HUNGARY'S ENTERING WORLD WAR II

by Zoltán Szente

Summary

This study analyses the constitutional and legal bases of Hungary's entering the Second World War. The author surveys the historical development of constitutional rules and conventions on war and peace in Hungary, and the relevant rules of the domestic legal system and international law which were in force in 1941. On this ground, he explores the extent to which the major events and stages of Hungary's joining the war – the invasion of Yugoslavia, the declaration of war on the Soviet union in June 1941, and on the United States in December, were in accordance with contemporary legal regulations. Based on a comparison of the historical circumstances and the relevant constitutional regulation, and an exploration of the chief arguments of the scholarly literature, the study comes to the final conclusion that, in contrast to the dominant views of the domestic historians, all the steps by which Hungary became a belligerent party were unconstitutional, and violated the rules of international law.